

Sveriges lantbruksuniversitet
Landskapsplanering

Alnarp

Stadskyrkogårdar

– socialt hållbar stadsutveckling

City cemeteries

– socially sustainable urban development

Joakim Josefsson

Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten, SLU

Examensarbete inom programmet Hållbar stadsutveckling – ledning, organisering
och förvaltning.

2011

Stadskyrkogårdar – socialt hållbar stadsutveckling

City cemeteries – socially sustainable urban development

Joakim Josefsson

Handledare: Helena Karlen, institutionen för hortikultur, SLU

Examinator: Tim Delshammar, institutionen för landskapsutveckling, SLU

Bitr. Examinator: Anna Peterson, institutionen för landskapsarkitektur, SLU

Omfattning: 30 hp

Nivå och fördjupning: avancerad nivå, master (A2E)

Kurstitel: Självständigt arbete i hållbar stadsutveckling

Kurskod: EX0625

Program/utbildning: Hållbar stadsutveckling – ledning, organisering och förvaltning

Fakultet: LTJ – Fakulteten för landskap, trädgård och jordbruk

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsår: 2011

Serienamn: Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten, SLU

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: hållbar, kyrkogårdar, socialt, utveckling, stad, idealkyrkogård, stadsplanering

Sveriges lantbruksuniversitet
Landskapsplanering
Alnarp

Abstract

This master thesis is a study of how city cemeteries can be used and contributes to a socially sustainable urban development. Today sustainable development and sustainable urban development is something that more or less every organization is working with. Therefore it is also relevant to integrate our cemeteries in this work so that they can become a part of the sustainable urban development process.

The thesis gives a basic understanding of sustainability as a concept and also defines socially sustainable (urban) development. The work then immerse itself in various types of park structures and how the relationship between the human individual and the public space work, to satisfy the needs that different people have.

The literature study that has been made is also the base for the design of the walking interview that has been made for the two city cemeteries. The cemeteries that where studied where the Assistens cemetery in Copenhagen and the Eastern cemetery in Gothenburg. For these cemeteries a connoisseur was used for the walking interviews. This has shown how urban cemeteries, at a size of about 20 hectares, can be used in different ways by people from the city. Although the two cemeteries that have been studied differ, there are similarities in the characteristics, in both of them. For example, the two cemeteries both function as a transport route in the city. And there are also similarities in functions and characteristics that can be found in Berggren-Bärring's & Graham's park characters.

The message that the paper will add to the discussion of city cemeteries and development of sustainable urban development is the importance of integrating and understanding the need of the people who live in the city. This can be done not only by communication between those that visit graves at the cemeteries and the cemetery managers, but also between urban planners and residents of the city in general.

Sammanfattning

Det här självständiga arbetet är en studie kring vad stadskyrkogårdar kan bidra till och hur de kan användas i våra städer för att en socialt hållbar stadsutveckling ska råda. Då hållbar utveckling och hållbar stadsutveckling är något som mer eller mindre alla organisationer arbetar med idag, det är därmed också aktuellt att integrera våra kyrkogårdar i detta för att de ska bli en del i den hållbara stadsutveckling som utformas.

Arbetet ger en grundläggande förståelse för hållbarhet som begrepp och vad socialt hållbar stadsutveckling innebär. Detta för att senare kunna fördjupa sig i hur olika typer av parkstrukturer och förhållandet mellan dessa och individen spelar roll för hur det används för att tillfredsställa var individs behov.

Litteraturstudien ligger till grund för utformningen av de undersökningar som gjorts av de två stadskyrkogårdar som studerats. I undersökningarna har Assistens kyrkogården i Köpenhamn och Östra kyrkogården i Göteborg studerats genom intervjuer och gåturer med en konnässör för respektive kyrkogård. Detta har visat på hur stadskyrkogårdar, på en storlek av ungefär 20 hektar, kan nyttjas av människor i städer genom att se de huvudsakliga funktionerna hos stadskyrkogårdarna. Trots att de två kyrkogårdarna som studerats skiljer sig åt, går det att se likheter i deras egenskaper. Exempelvis har de båda funktionen som kommunikationsled i staden och båda har även egenskaper som hittas i Berggren-Bärring's & Grahns (1995) parkaktörer.

Det budskap som uppsatsen vill tillföra till diskussion, kring kyrkogårdar och utvecklingen av hållbar stadsutveckling, är vikten av integrerande och samförstånd i vilka behov som de människor som lever i staden har. Detta genom att en planering och kommunikation inte bara bör ske mellan de som besöker sina gravar och kyrkogårdsförvaltare, utan också mellan stadsplanerare och invånare i staden generellt.

Förord

Det här är ett arbete som handlar om kyrkogårdar och hur de i framtiden kan komma att användas för socialt hållbar stadsutveckling.

När jag från början läste Landskapsingenjörsprogrammet hade jag inget större intresse för kyrkogårdar, dock har jag under min tid på master programmet för hållbar stadsutveckling fått ett intresse för (de) stadskyrkogårdar (som finns i våra städer) och hur dessa är, eller kan bli, en del (av staden) i arbetet och strävan mot den hållbara staden.

Jag vill också här passa på att tacka de personer som, på olika sätt, hjälpt mig i arbetet med det här självständiga arbetet.

Innehåll

Abstract.....	
Sammanfattning.....	
Förord	
1 Inledning.....	1
1.1 Bakgrund	1
1.2 Syfte och mål	4
1.3 Frågeställning	4
1.4 Avgränsningar	4
1.5 Disposition.....	4
2 Metod.....	5
2.1 Gåturser som intervju metod.....	5
2.2 Intervjuteknik, transkribering och analys	7
2.3 Resultatanalys	7
3 Resultatanalys	8
3.1 Social hållbarhet	8
3.2 Människan och utemiljön	9
3.3 Närheten till grönytan	11
3.4 Storleken har betydelse.....	13
3.5 Parkkaraktärer och deras kvaliteter	15
3.6 Mäta tillgången på sociala miljöer.....	17
3.7 Assistens kyrkogården, Köpenhamn	20
3.8 Östra kyrkogården, Göteborg	22
3.9 Huvudsakliga skillnader mellan Assistens & Östra.....	24
4 Diskussion	26
4.1 Metod diskussion.....	28
5 Slutsats.....	30
6 Referenser	31
6.1 Tryckta källor	31
6.2 Elektroniska källor.....	32
Bilaga 1.....	34
Bilaga 2.....	36
Bilaga 3.....	38
Bilaga 4.....	40
Bilaga 5.....	49

1 Inledning

Mitt arbete grundar sig i mitt intresse för hur det offentliga rummet kan utnyttjas och hur det utrymme som vi har i våra städer blir allt mindre. Därför ser jag just nu ett behov av att vi utvecklar vårt sätt att tänka när det kommer till hur våra städer kan utvecklas.

I det här kapitlet följer en bakgrund till arbetet och dess betydelse för landskapsplanering ur perspektivet socialt hållbar stadsutveckling kopplat till kyrkogården och varför uppsatsämnet, dess syfte, mål och avgränsningar valts.

1.1 Bakgrund

1.1.1 Hållbar utveckling

Hållbar utveckling definierades 1983 av Brundtlandkommissionen, då miljödebatten varit stor under en längre tid under flertalet FN-debatter som ägt rum. Definitionen löd:

”Sustainable development is development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs” (Bell & Morse, 2008, s 10)

Det finns många fler definitioner och tolkningar av vad som menas med hållbar utveckling, men de syftar mer eller mindre på samma sak (Bell & Morse, 2008). Arbetet mot en hållbar utveckling och miljödebatten tog ett nytt stort steg på förenta nationernas konferens i miljö och utveckling som hölls 1992 i Rio de Janeiro och som kom att kallas the ”Earth Summit”. Här togs 27 principer fram som man enades om bör följas för att den globala miljön och utvecklingen ska fungera tillsammans med samhället utan att skada jorden, vårt hem. Dessa 27 principer är Rio deklARATIONEN (United Nations, 2000).

Handlingsprogrammet Agenda 21 togs också fram för att skapa ett mål och riktlinjer för att uppnå en hållbar utveckling genom 40 kapitel. Programmet ska ses som ett moraliskt styrande och ett förpliktigande dokument för hållbar utveckling, men som inte i sig är juridiskt bindande (Agenda 21 en sammanfattning). Slutligen togs ett tredje dokument fram vilket var skogsprinciperna. I det dokumentet anges grundläggande riktlinjer för hur världens skogar bör hanteras för att nyttjandet av dem ska vara hållbart (Skogsprinciperna, regeringskansliet). De tre dokument som togs fram är långsiktiga planer som ska fungera ett sekel in i framtiden (Agenda 21 en sammanfattning).

Sedan dess har flera konferenser likt den i Rio, hållits. 1997 gjordes en uppföljning av Rio-konferensen. Under dessa möten har arbetet med Agenda 21 fortgått och förtydligandet av vilka mål som ska ligga till grund i utvecklingsarbetet för en hållbar utveckling med dess tre sfärer av ekonomiska, ekologiska och sociala frågor (Agenda 21 en sammanfattning). Nästa konferens kommer att äga rum i Brasilien, Rio de Janeiro år 2012 och kommer att innefatta grönekonomi inom ramen för hållbar utveckling och fattigdomsbekämpning samt vidare arbetning av ramen för hållbar utveckling. Detta möte sker nu tjugo år efter att det första Earth Summit mötet skedde i Rio de Janeiro, det har därför kommit att kallas för Rio+20. (Rio+20, United Nations Conference on Sustainable Development, 2000).

I *Sustainability indicators: measuring the immeasurable?* skriver Bell & Morse (2008) att mäta hållbarhet är i sig omöjligt, då det kan ses som en omöjlig uppgift att ta fram normer och indikatorer för hållbarhet. De anser att det är

ledsagare som tas fram när normer skapas för hållbar utveckling. När man arbetar med hållbar utveckling kan man alltså säga att man siktar mot stjärnorna och når trädtopparna.

Den hållbara staden är vidare en stad som är designad med hänsyn till miljön. Det som tas hänsyn till är först och främst sådant som kan kopplas till ekologisk hållbarhet, exempelvis avgasutsläpp, energieffektivitet, sophantering, matförsörjning och vattenhantering. Men detta är frågor som även har med social och ekonomisk hållbarhet att göra om de studeras vidare och är därför viktiga för en hållbar stadsutveckling. Den hållbara staden är i minimalt försörjnings behov av den omgivande landsbygden. Ett självändamål med den hållbara staden kan därför sägas vara att skapa ett så litet ekologiskt fotavtryck som möjligt. Ekologiskt fotavtryck kan vidare beskrivas som den last, som en stad i det här fallet, lägger på miljön. (Wackernagel & Rees, 1996). Det talas även om beboeliga städer, en tanke smedja, the Philips Livable Cities think tank har identifierat tre viktiga sammanlänkade komponenter för en sådan stad (A liveable and lovable city?*, 2011-04-23). Dessa är *Resiliens*; att staden klarar av att anpassa sig till nya förutsättningar utan att tappa den kontinuitet som finns i stadens flöden. *Allomfattning*; att staden skapar en integration av stadens invånare och att de får ett sammanhang att vistas i. Alla ska ha samma möjligheter till att nyttja stadens olika rum och dess aktiviteter oavsett kön, etnicitet, religion eller ekonomisk status, för att kunna känna tillhörighet till en plats. *Tillförlitlighet*; stadens förmåga att behålla sin ursprungliga karaktär så att stadens historia och kulturella arv inte går förlorat. Detta samtidigt som den tillgodoser de sociala och tekniska behov som finns och gör de tekniska förändringar som krävs för att staden ska utvecklas. Detta ska ske på ett sådant sätt att det är hållbart samtidigt som det tillgodoser förväntningarna hos invånarna.

Ekosystemtjänster är också något som är värt att nämna då många forskare idag hävdar att vi inte betalar vad många varors egentliga värde är eftersom vi konsumerar sådant som naturen erbjuder gratis. Hade vi människor velat skapa dessa gratistjänster själva hade vi troligtvis fått betala mycket mer för dem än vad vi gör idag. Ekosystem tjänster är därför något som påverkar alla sfärer inom hållbarhets tänket och inte bara det ekologiska. En webb-sida som heter Ecosystem marketplace, visar på just hur det går att tänka på ett annat sätt och förstå naturresursers värde. (Ecosystemmarketplace, 2011-05-05)

1.1.2 Staden

Staden är ett begrepp som i sig är svårdefinierat. Vad som står klart är att det krävs ett visst antal administrativa och marknadsmässiga funktioner. Detta i likhet med Walter Christaller som utvecklade centralortsteorin, som i princip gick ut på att orter uppstod efter ett hierarkiskt mönster beroende på hur viktiga de var i förhållande till andra orter och därefter ordnades de efter ett hexagonalt mönster (Nyström, 2009). För att det ska få kallas för stad ska det även finnas en folkmängd av väsentlig storlek. Det finns ingen egentlig definition i siffror för detta på städer, men en tätort ska enligt den nordiska definitionen vara en ort med minst 200 invånare där husen ligger samlade med högst 200 meters avstånd från varandra. En stad är alltså alltid en tätort men inte vice versa (Nyström, 2009). Städerna är i sig geografiska områden som har en viss typ av rättslig status, för att det ska vara möjligt att definiera vad en stad faktiskt är (Nationalencyklopedin, 2011-03-14). Men för att kunna visa på vad den faktiska gränsen för en stad är måste man se till det som är gränsen för om något är en tätort eller ej (Eriksson Marianne, SCB 2009).

1.1.3 Hållbar stadsutveckling

I Sverige kom den första strategin för hållbar utveckling år 2002, denna kom sedan att revideras år 2004 efter de åtaganden som skett i och med världstoppmötet angående hållbar utveckling i Johannesburg 2002 och synpunkter från en webbkonsultation. ”Strategiska utmaningar” är en handling som kom i mars 2006 och är en vidare utveckling av den Svenska strategin för hållbar utveckling (Svensk strategi för hållbar utveckling, 2011-04-24). Begreppet hållbar utveckling har med tiden kommit att innefatta våra städer och många städer världen över strävar idag efter en hållbar stadsutveckling. Detta är inte så konstigt om man betänker att 2008 var det året då det för första gången bodde fler människor i städer än på landet, till 2030 tros den befolkning som finns i våra städer ha uppgått till 5 miljarder. Det är främst i Asien och Afrika som den urbana tillväxten kommer att ske, där det är mindre städer som kommer att växa (Urbanization: A Majority in Cities, 2011-04-24). Ambition, med hållbar stadsutveckling, är en som sträcker sig långt in i framtiden. Med det menas att problem som uppkommer i planeringen av staden ska undvikas att lösas på kort sikt, och istället med ett långsiktigt perspektiv. De problem som vi dock står inför idag, med bland annat växande befolkning, förtätning och förändrade klimatförutsättningar, har skapat ett incitament för att planera för en mer hållbar stadsutveckling.

Det finns idag ingen ensam syn, modell, eller slutligt mål för vad som är hållbar stadsutveckling och inte heller någon ensam korrekt väg för att uppnå det som ett tillstånd. Men det finns ett behov av nya investeringar i idéskapande och effektivisering för att kunna skapa hållbara städer. Många städer har valt att använda sig av färdiga modeller som Agenda 21 eller Aalborg + 10. (aalborgplus10.dk, 2011-05-13). För att en hållbar stadsutveckling ska kunna ske krävs ett större kunskapsutbyte, mellan olika yrkesgrupper och intressenter. Detta för att bli medveten om hur ens eget planerande i staden ifråga om vägnät har effekt på den parkmark som ligger vid sidan av. Detta är grundläggande för att en hållbarstadsutveckling ska fungera och ett tvärssektoriellt arbetande krävs därför. (Nyström, 2009). Olika städer arbetar därför bäst mot en hållbar stad på sina villkor. Beroende på vilka förutsättningar de har anpassar sig vissa städer efter det holistiska synsätt där de ekonomiska, ekologiska och sociala aspekterna tas hänsyn till, medan en annan stad med andra förutsättningar ser mer till de ekologiska för att skapa en bättre balans (Maclaren, 1996). Detta för att säkra det ekologiska fotavtrycket som staden har på jorden och miljön (Wackernagel, 1996).

Beroende på var i samhället man tittar har det mesta en koppling till den hållbara stadsutvecklingen. Politiker på olika nivåer, lokala, regionala eller nationella, är beroende av varandra för att skapa handlingsprogrammen som används (Skogsprinciperna, Regeringskansliet, 2011-03-15), liksom de positionspapper som finns för hållbar stadsutveckling hos kommuner och landsting.

1.1.4 Kyrkogården

Kyrkogården har funnits länge som en del av vårt samhälle och är idag ett av våra kulturarv, men också ett av våra gröna kulturarv. Grönskan som vi ser den idag kom in på våra kyrkogårdar för ungefär 200 år sedan. Under den tiden som kyrkogården har funnits bland oss har den haft en del olika funktioner för de människor som bott i närheten av den, förutom jordfästelse och minnesplats för sina bortgångna. Tidigare i historien har kyrkogården också varit en samlingsplats för möten, marknader, bete för boskap och skydd mot inkräktare. Dessa övriga aktiviteter upphörde dock i samband med reformationen som avslutades under 1500-talet. Martin Luther ansåg under den här tiden att kyrkogårdarna skulle flyttas utanför städerna för att frias från den kommers

som bedrevs på kyrkogårdarna. Dock var han före sin tid, då hans ideal kom att förverkligas först 200 år senare, när kyrkogårdarna flyttades utanför städerna. Städerna har med tiden vuxit och slutit sig runt dessa kyrkogårdar och på nytt placerat dem i våra städer. (Bengtsson, 1992)

Vårt kulturarv kan beskrivas som en del i den hållbara stadsutvecklingen. Detta genom människors förhållande till bebyggda miljöer och dess historia som finns ibland dem. Stadsdelar med kulturarv kan även öka stadens attraktionskraft och därmed också öka det sociala liv som finns i staden. (Riksantikvarieämbetet, 2011-03-02).

1.2 Syfte och mål

Syftet med det här arbetet är att, i förhållande till en socialt hållbar stadsutveckling, diskutera det nuvarande och framtida användandet av de kyrkogårdar som finns i våra städer och hur de människor som lever i staden använder dessa.

Syftet är vidare att jämföra två kyrkogårdar och deras förhållande till staden de ligger i för att kunna visa på vilka faktorer som kyrkogården bidrar med för en socialt hållbar stadsutveckling.

Målet är att kunna belysa vilka faktorer, kopplade till stadskyrkogårdar, som är viktiga att utveckla och arbeta med för en socialt hållbar stadsutveckling.

1.3 Frågeställning

Hur kan stadskyrkogårdar utvecklas (användas) för att bidra till en socialt hållbar stadsutveckling?

1.4 Avgränsningar

Arbetet avser att endast beröra de sociala aspekterna av hållbar utveckling och kommer därför inte att beröra några ekonomiska eller ekologiska frågor.

Arbetet kommer inte heller att beröra några typer av lagar som kan vara viktiga för vad som egentligen får göras på en kyrkogård.

Arbetet berör inte hårdgjorda ytor, med undantag för kommunikations ytor.

1.5 Disposition

Uppsatsen är uppbyggd likt en rapport med inledande metodavsnitt som efterföljs av resultatanalys. Efter det följer en diskussion, för att sedan avsluta uppsatsen med en slutsats. I slutet på arbetet går sedan referenser och bilagor att finna. Bilagorna är de gåturer och intervjuer som utförts samt transkriberingarna av dessa i sin helhet.

2 Metod

En litteraturstudie har genomförts där kurslitteratur från masterprogrammet Hållbar stadsutveckling, och sådan som hittats genom sökning i databaserna Google Scholar, Lukas, Lovisa och Cab-abstracts och sökmotorn Google studerats. Svenska sökord (key words) som; stad, tätort, hållbar, utveckling, socialt, kyrkogård, park, miljö, samt deras engelska motsvarighet har använts. Sökorden är valda efter de mål och frågor som syftet och frågeställningarna givit. På Alnarpsbiblioteket har även litteratur sökts på hyllor under hyllsignum Ed, Stadsbyggnad. Vidare har också författare som refererats till genom litteratur använts.

Resultatet från litteraturstudien har använts för att kunna utforma en intervjuguide (bilaga 1) och gåturer (bilaga 2 & 3). Resultatet från litteraturstudien har också använts för att kunna diskutera den information som erhållits genom intervjuer med tillhörande gåturer.

Ett kvalitativt tillvägagångssätt har valts utifrån argumenten att det lämpar sig för studier på områden där ämnet inte är studerat i större utsträckning för att kunna tolka observationer och identifiera fenomen (Wallén, 1996). Då socialt hållbar stadsutveckling, som ämne, inte har diskuterats i mer än tjugo år, kan det anses i kombination med kyrkogårdar vara ett ämne som inte berörts i någon större utsträckning. Vidare är kvalitativa studier lämpade för subjektiva studier.

En kvantitativ studie har inte gjorts på grund av svårigheter i att veta vad som ska kvantifieras.

Gåturerna har utformats för respektive kyrkogård med litteraturstudien som grund, men även passiva observationer från platsbesök har medtagits. Gåturerna är uppbyggda kring 12 stoppunkter och beräknades ta en timme vardera att genomföra. Färre stoppunkter är att rekommendera, dock har intervjuerna skett med endast en person och därför har stoppunkterna kunnat utökas. (De Laval, 1998). I samband med gåturen genomfördes också två intervjuer varav de var uppdelade i en halvstrukturerad del och en i likhet med gåturen, ostrukturerad del. Total intervjutid beräknades uppgå till 1,5-2 timmar. Till hjälp för utformandet av mina gåturer har bland *Gåtur – metod för utvärdering* använts (De Laval, 1998). Som hjälpmedel för utförandet av gåturen användes en diktafon för att underlätta att samtalet fortgår smidigt under gåturen. Anteckningar valdes bort på grund av svårigheter med att anteckna samtidigt som ett samtal och en gåtur skulle genomföras. Intervjuguide och gåturskartor har i förväg skickats till respondenten för att denna ska ha möjlighet att tänka i förväg och därmed bädla för ett djupare samtal.

En gåtur, där flera personer varit inblandade, har inte valts på grund av tidsbrist och svårigheter i att avläsa ett samtal med flera danska besökare som diskuterar.

2.1 Gåturer som intervjumetod

Att nyttja gåturer som en metod för införskaffning av information har tagits fram av Ivor Amrbose, från Danmark, då han utvärderade Blangstedgård i Odense. Metoden har vidare använts av Jan Paulsson och Sylvia Sundberg i skogshöjden, Trollhättan. De gjorde detta som en startstudie innan de senare kompletterade med intervjuer och enkäter. Studien var indikativ, den skulle förklara ett påstående och ta reda på om det stämde. Aija Staffans och Marketta Kyttä från Finland använde metoden när de skulle studera stadsförnyelse i ett

60-tals bostadsområde, Pihlajisto i Helsingfors, där brukare och yrkesverksamma var med i studien. de Laval (1998) skriver om metoden och hur den kan användas för utvärdering utifrån Ivor Ambroses utformning av metoden. Han beskriver den som en vandring i bebyggelse där brukare och organisationspersonal, med inledande och efterföljande möten, promenerar längs en förutsatt rutt och diskuterar olika punkter i miljön och där deltagarna observerar och noterar synpunkter. De huvudsakliga målen med metoden är att:

Förbättra kännedomen om området

Pröva förväntningar som finns på miljön

Skapa av nya intryck genom upplevelser som kan fås av turen

När gåturer utförs bör de inte innehålla mer än 8-10 stoppunkter. Tio deltagare rekommenderas att ha med per gåtur, medan 20 personer är maximalt vad som är lämpligt. Det som eftersträvas vid utförandet av gåturer är skiljaktigheter i synpunkter för att kunna få en nyanserad bild av uppfattningen om platsen där gåturen äger rum, för att på så vis kunna kartlägga vart intressena pekar. Det är dock viktigt att vara medveten om att, genom valet av stopplatser, styrs också diskussionen och vilka frågor som kommer att tas upp under gåturen. Platserna ska vara varierade och representera olika platser och funktioner. Det som behöver förberedas för en lyckad gåtur är tidbokning med deltagare, lokalbokning, fysiska observationer (rekognoscering), kartframställning samt fotografering av stopplatser. För den som leder gåturen är det viktigt att tänka på att vara insatt och väl förberedd för att kunna hantera oförutsedda situationer och kunna leda diskussionen så att informationen håller sig inom rätt område.(de Laval, 1998)

de Laval (1998) anser metoden vara tillförlitlig så länge den utförs på ett omsorgsfullt sätt där alla åsikter som kan komma upp i sammanhanget tas tillvara på. Den som arrangerar gåturen får inte heller påverka resultatet på annat vis än att denne väljer stoppunkter och deltagare. I urvalet av individer kan därför en allt för homogen grupp vara bekymmersamt eftersom metoden eftersträvar att så många aspekter som möjligt för var plats ska komma fram. Vid utförande av metoden är det mest fördelaktigt att göra den på slutet av sommaren då det är lättast att avläsa växtligheten. Vädret är även som stabiltast då, så de som utför gåturen ska kunna vistas utomhus utan problem.

Metoden är således enligt de Laval (1998) lämplig att använda i såväl förvaltning som stadsförnyelseprojekt. Metoden används även mycket internationellt i POE-sammanhang, Post Occupancy Evaluation, för att just identifiera hur brukare nyttjar byggnader och vad deras egentliga behov är (Post Occupancy Evaluation, 2011).

Liknande metoder till gåturen, är de som har använts för att kartlägga hur barn uppfattar och nyttjar de utemiljöer som de vistas i. Maria Kylin har i sin doktorsavhandling, Från koja till Plan – om barnperspektiv på utemiljön i planeringssammanhang (2004), dokumenterat barn med hjälp av rundvandringar och bandinspelningar. Hon beskriver bland annat i sin metoddiskussion problemet med kvalitativa intervjuer, vilket är att intervjuaren riskerar att bidra till de svar som respondenten ger och de resultat som därmed ställs fram.

Intervjuer som sker med bandning är, enligt Wallén (1996), endast lämpligt att göra om detta kan ske utan att det stör samtalet. Eftersom de intervjuer som gjorts, till största delen, skett under gåturen, anses detta inte vara avledande och personen ifråga störs därför av det. Svårigheter i arbetet med bandning är dock att transkriberingen tar tid. Den bör även göras i nära uppföljning till intervjun

för att inte sådant som endast förstås om man är medveten om sammanhanget ska missas.

2.2 Intervjuteknik, transkribering och analys

Intervjun är uppdelad i tre delar som kommer att flyta ihop lite med varandra. Därför har jag valt att blanda två intervjustrukturer, en halvstrukturerad och en ostrukturerad. Den halvstrukturerade används för den första delen av intervjun där ett antal frågor ställs i en viss ordning, där respondenten har möjlighet att formulera sig fritt (Hartman, 2004). Under gåturen, som beskrivits ovan, användes det ostrukturerade angreppssättet. Då det är endast en respondent per gåtur används metodiken, ostrukturerade metoder, för att få ett bättre resultat. Detta fungerar också väldigt väl då det är respondenten som själv tillåts välja vad som ska diskuteras (dock inom områdets ramar). Den grundläggande idén bakom den här metoden är att man, genom att låta det bli en personlig konversation, alltid får ut det som är, i stora drag viktigt för dem. Den enda skillnaden mellan den här konversationen och en vanlig är att denna är asymmetrisk då den ena, intervjuaren, försöker generera data ur den andre. En informell avsikt med hela samtalet existerar hela tiden från intervjuarens sida, genom att låta samtalet kretsa kring vissa utvalda ämnen. En intervjuguide bör därför skapas i förväg, så att alla de ämnen som är intressanta att beröra kommer på tal så att man inte lämnar intervjun med ett material som inte är relevant för det som undersöks (Hartman, 2004). I denna studie användes kartan och bilden över gåturen samt de förberedda frågorna som en intervjuguide. Intervjun som gjordes på Östra kyrkogården skedde helt på svenska, medan intervjun på Assistens kyrkogården utfördes på danska från respondentens sida och på svenska från intervjuarens. På den senare kan det därför ha kommit att ske missförstånd i kommunikationen parterna emellan. Anledningen till att intervjun inte skedde på ett gemensamt språk som engelska, är att den intervjuade ansåg att det inte skulle vara några problem att samtalet skedde på respektive parts språk, men det berodde också på att jag själv fick känslan av att samtalet kunde flyta på bra genom tidigare möten och mindre samtal som skett på danska tidigare.

Den data som samlas in gör i sig ingen teori, utan är bara en mängd nedskrivningar av intervjuer. Detta material måste analyseras för att komma vidare. Analysen sker oftast genom två steg, där det ena är att koda materialet och på så vis reducera mängden data och det andra är att tolka och söka en innebörd i det som undersökts. Genom detta kan en förståelse nås, vilket är målet för en kvalitativ undersökning. (Hartman, 2004)

När de transkriberade intervjuerna analyserades, skedde detta genom att nyckelbegrepp söktes som kunde kopplas samman med den teori som inskaffats genom litteraturstudien. Nyckelbegreppen som hittades kategoriserades allt eftersom transkriberingarna analyserades för att kunna visa samband och därigenom låta mig dra slutsatser till mitt resultat. Hartman (2004) skriver om detta och beskriver analysen av kvalitativ data som två steg där först kodning av data görs för att hitta begrepp och kategorisera dessa. I nästa steg tolkas sedan de kategorier som formats och på det viset resulterar datan då i faktiska teorier.

2.3 Resultatanalys

Den insamlade informationen bearbetas för att kunna finna styrkor och svagheter i hur kyrkogårdar kan användas i arbetet för en socialt hållbar stadsutveckling. Styrkorna och svagheter ska grunda sig i det resultat som mina gåturer och intervjuer ger och hur de ställer sig i förhållande till den teori och de resultat som tidigare studier visat.

3 Resultatanalys

3.1 Social hållbarhet

McKenzie (2004) ger fyra anledningar till att social hållbarhet bör definieras. Dessa är 1; för att läsarna ska veta vad som diskuteras, 2; för att skapa ett ramverk för forskningsprojektet, 3; för att beskriva det nuvarande intresset i ämnet och på så vis lättare kunna se samband och 4; för att kunna se vilka nya vinklar som behöver utvecklas för att nå social hållbarhet (McKenzie, 2004). WACOSS, the Western Australian Council of Social Services, tog år 2000 fram en modell för social hållbar utveckling, i modellen definierades social hållbar utveckling:

“Social sustainability occurs when the formal and informal processes, systems, structures and relationships actively support the capacity of current and future generations to create healthy and livable communities. Socially sustainable communities are equitable, diverse, connected and democratic and provide a good quality of life.” (McKenzie, 2004)

Fritt översatt betyder det:

Social hållbarhet sker när formella och informella processer, system, strukturer och relationer aktivt stödjer den kapacitet som nuvarande och framtida generationer har för att skapa friska och beboeliga samhällen. Socialt hållbara samhällen är rättvisa, har en mångfald och gemenskap, samt demokrati och erbjuder ett kvalitativt liv.

Vidare har modellen ett antal principer för att målet med social hållbarhet ska kunna uppnås. Dessa principer ska vara inspiration till visioner för utveckling. (McKenzie, 2004)

1; **Likhet:** Samhället eller organisationen erbjuder lika möjligheter för alla invånare, speciellt de fattigaste och mest utsatta. Denna princip skiljer sig från de övriga på det viset att alla de andra principerna för socialt hållbar utveckling filteras igenom Likhetsprincipen och därmed finns detta tänk med i alla de följande.

2; **Diversitet:** Samhället främjar och förespråkar olikhet.

3; **Kommunikation:** Samhället erbjuder system och medel för att kunna kommunicera med de i och utanför samhället, på både ett informellt och formellt sätt.

4; **Livskvalitet:** Samhället säkrar att de basala behov som finns möts på flera nivåer, på individnivå, gruppnivå och på samhällsnivå.

5; **Demokrati och styre:** Samhället ser till att det finns demokratiska processer som hålls öppna för alla att delta i.

Dessa principer följs upp av olika unika karaktärsdrag för socialt hållbara samhällen. (McKenzie, 2004).

Social hållbarhet är alltså i grunden en rättvis fördelning av de resurser som vi har i olika sociala sammanhang, politiska, i ens privata sfär och i umgängessfären. Detta är något som man kan påstå att filosofen Aristoteles pekade på redan under sina dagar innan termer som social hållbarhet började användas. Då sade han: *”De svaga ivrar alltid för rättvisa och jämlikhet. De*

starka bryr sig inte om någotdera”. Filosofen John Stuart Mill hävdar dock att en människa inte har rättvisa som enda regel eller princip, utan var människa förhåller sig till flera principer för vad den individen i sig tycker är rättvisa (Ståhle, 2005). För att vidare förstå vad som är social hållbarhet för kyrkogårdar, kommer arbetet dessutom att studera människan, hur hon påverkas av gröna utomhusmiljöer och vad de gör för henne.

3.2 Människan och utemiljön

Den stadsmiljö, som vi i våra städer lever i, har formats genom den mänskliga aktivitet som människan har och som hon därmed skapat sig ett behov av. Allt som vi skapar i våra miljöer har vi inte ett direkt behov av, om man ser till det som vi människor räknar som just livsnödvändiga behov (Grahns, 1986). Likt det som är grundläggande i Abraham Maslows behovshierarki, där fysiska behov som vatten och mat finns, men där det ju längre upp man kommer, närmar sig sådant som arbete, vänner och självförverkligande. (Bakka Et al. 2006). Många av de miljöer vi skapat har istället kommit fram som behov för att kunna uppnå ett syfte. Stadsrummen har på det här viset fyllts med olika syften och objekt som skapat olika sammanhang i staden. Ibland kan det diskuteras om dessa rumsliga sammanhang fyller de behov som vi människor har, då arkitekter ibland kan anklagas för att inte se de behov som staden har för alla hus. Samma liknelse kan man dra för landskapsarkitekter som inte kan se staden för all grönstruktur som fyller den. Detta kan göra att stadens väggar och golv inte alltid passar ihop, som Grahns (1986) uttrycker sig. En samklang mellan stadens rum bör därför finnas för att den ska kunna harmonisera med de behov som människan har.

När man pratar om behov är det egentligen ett sökande efter ett visst *tillstånd* som man är ute efter, tillstånd som mättnad, kondition och att känna sig utvilad. För att olika tillstånd ska kunna uppnås skaffar man sig rätt *medel* för att uppnå tillståndet. Det kan dock vara så att det helt saknas *förutsättningar* för att tillståndet ska kunna uppnås. I båda fallen är en individ alltid i behov av att det ska finnas rätt medel och rätt förutsättningar för att ett tillstånd ska kunna uppnås. (Grahns 1986)

Ett exempel på detta är, för att en person ska kunna vara utvilad, krävs medlet sängen som det går att sova i. Går det dock inte att sova, då personen t.ex. störs av ljud, saknas förutsättningarna för att kunna bli utvilad. (Grahns, 1986)

Kortsiktiga tillstånd är viktiga för oss för att vi ska kunna hålla vår kropp och vårt psyke handlingskraftigt. Det är det som behövs för att vi ska fungera. Men det finns även långsiktiga tillstånd som är viktiga för oss människor att uppnå. Dessa tillstånd ger oss motivation och ökar tillfredställelsen i vår tillvaro. Det ger det vi är med om en mening. (Grahns, 1986)

Exempel på ett långsiktigt tillstånd som tillför något extra till vardagen är att känna en tillhörighet till en grupp av människor. Då vi i dagens samhälle i större utsträckning bor ensamma och stora delar av den kommunikation som vi gör med andra människor sker genom internet och mobiltelefon kan möjligheten till kontakt med andra människor ge oss ett socialt utbyte. I dessa sammanhang kan mötesplatser av olika typer i våra städer vara sådant som kan hjälpa dessa individer att starta upp sina aktiviteter. Det kan vara en orienteringsförening eller en scoutkår. Dessa grupper är då det medel som personen är i behov av för att träffa andra människor. Dock är dessa två grupper i behov av natur för att kunna utföra sina aktiviteter. Naturparker, skog eller liknande blir därför en förutsättning för att det sociala umgänget ska kunna gå att genomföra med dessa grupper. (Grahns, 1986)

Motivation till varför olika handlingar i arbetslivet utförs kan saknas för många individer i dagens samhälle. Många arbetsuppgifter är en del av något mycket större och den enskilde individen får därför aldrig se vad det egentliga slutresultatet är. Hon utför bara en handling om och om igen. För dessa individer är det extra viktigt att kunna söka motivation och mening med tillvaron på annat håll än på arbetet. De parker som skapades på 1800-talet skapades som ett svar på industrialismen som kom under detta århundrade. Detta för att människor skulle ha en plats att rekreera sig på för att orka med den bullriga arbetsmiljö de vistades i under vardagen på jobbet. De kanske även behövde en plats en bit bort från hemmet då allt som fanns utanför bostaden var en grusplan. (Grahns, 1986)

Castell (2010) skriver om tre olika typer av sfärer där han delar in individens sfärer i hemmet, grannskapet och staden, där individen går från en privat till en offentlig miljö som erbjuder individen olika funktioner. Olika individer har dock olika behov och när de olika sfärerna ska fyllas behöver man se till olika grupper och individers behov. Nu tas inte längre de livsnödvändiga grundläggande behoven upp utan istället handlar det mer om trivselbehov för att vistelse och nyttjande av platsen ska ske. Dessa grupper kan vara turister, äldre, barn, ungdomar, familjer eller ensamstående. Grupperna går att fortsätta dela upp tills det att alla grupper som behöver representeras har tagits hänsyn till. Beroende på vilka grupper som man inkluderar i sin intressentstudie kommer det att visa på olika behov för platsen. Dock visar en sådan här studie bara på vad just de intressenter som är i området har för behov och vad som gör att de vistas i området. Vad som egentligen är intressant att studera är vilka behov de som inte är på platsen har och vad som saknas för att de ska tillfredställas. Att dessa grupper inte finns på området kan dock ha sina förklaringar som man också bör ta hänsyn till. Dock går det att studera områden där vissa grupper rör sig för att få reda på vad det är som får dem att vara där för att sedan kunna överföra dessa funktioner till ett annat område och på det viset även göra den platsen anpassad till den specifika gruppen. Detta kan vara ett effektivt sätt att sörja för turistnäringen. (Grahns 1986)

Det sätt som olika grupper och individer tar sig an en plats kan kallas för att de approprierar platsen. Castell (2010) diskuterar Kärrholm (2004) som tagit fram en modell för territoriell produktion. Modellen behandlar hurvida olika områden tas i anspråk och nyttjas. Modellen anses vara lämplig för att avgöra vad som händer om olika typer av användning av mark sorteras ut och funktionerna som en plats har försökes flyttas eller kopieras till en annan plats eller tas bort. Castell (2010) tar även upp Henri Lefebvres teorier om socialt utnyttjande av stadens utrymme. Lefebvre säger där att appropriation är stadens invånares motstånd till stadens elit och de styrande, den grupp som ansiktslöst dominerar stadens rum. Viktigt att komma ihåg är dock att appropriation även kan göra att grupper och individer känner att de utesluts från miljöer, då en viss grupp ibland kan ha en allt för stark appropriation av platsen (Castell, 2010).

Att se till att den enskilda individen har tillgång till en god miljö är därför av vikt. Det bör finnas variation i de miljöer som finns för att sträva efter att alla ska ha tillgång till en god miljö. Idag saknar många individer de stimulerande och rekreerande miljöer de skulle kunna ha när de är på väg till arbetet, på arbetet och på väg hem från arbetet. Vissa saknar det även i hemmet. Här gör Grahns (1986) en rolig liknelse till socialisten och fackföreningsmannen Joe Hill som skrivit "You'll get a pie in the sky when you die!". Det som Grahns (1986) tar upp är att många har fördomen att det går att kompensera det som fattas en i utemiljö under vardagen, på den egna fritiden, men detta fungerar inte. Detta kan liknas med citatet Joe Hill skrev, en respons på den återhållsamhet som kyrkan propagerade för, att om man avstår i detta liv så får man det gått i nästa.

Men Joe Hill ansåg att alla skulle ha det gott i detta livet och att det var ens rättighet att ta för sig.

Att det ska vara rättvist och att alla ska ha tillgång kan delas in i två typer av rättvisa enligt Hansson (2001), det är jämlikhet eller behålla-rättvisa. Jämlikhet betyder här att alla människor ska ha samma rättigheter och nyttigheter och de resurser som samhället har att erbjuda ska fördelas så lika som möjligt. Behålla-rättvisan innebär istället att var och en ska ha rätt att behålla sådant som individen tillskansat sig på ett rättmätigt sätt. Detta är en politisk strid mellan vänster och höger och sättet att se på det hela skapar problem på båda fronter. Att något är jämlikt betyder inte att lekplatserna ska fördelas jämt utan att det ska ta hänsyn till mängden barn och var de bor, medan lika fördelning skulle betyda att lekplatserna fördelas jämt över staden. Problemet här blir att över en längre tid kommer mängden barn på olika platser att ändras. Ska det även göras plats för en mängd fria att leka på i villaområden där de boende redan har privat mark att vistas på, till skillnad från de som bor i lägenheter, då får de som bor i villaområdena än mer mark att tillgå. Sannolikheten är dock stor att de i villaområdena betalar mer skatt. Är det då inte rättvist att denna grupp också får lekplatser i sina områden. (Ståhle 2005)

I Sydsvenskan den 29 mars 2011 sid A5 står rubriken ”Farlig fantasi om förtätning” en debatt artikel av Stefan Lindhe, kommunalråd (M). Diskussionen som förs där påminner mycket om det som just Ståhle beskriver ovan. Bland annat tas en debattartikel upp, som publicerades några veckor tidigare, där Vänsterpartiet ansåg att Amiralsgatan bör stängas för att kunna bygga där och på så vis kunna förtäta Malmö ytterligare. Bilden av hur en förtätning ska ske i Malmö finns det olika tankar kring. I artikeln beskrivs det att Vänster anser att det inte finns någon möjlighet att bygga småhus och villor i Malmö, trots att det enligt Stefan Lindhe finns en efterfrågan på detta. Detta beskrivs vidare som en fara för variationen om inte detta behov tillgodoses. (Sydsvenskan, 2011-03-29). Tittar man vidare på vad Howard (1985) skrev i sin *Garden cities of tomorrow* så beskrivs där att staden till större delen består av småhus i grönskande miljöer. Enligt Rådberg (1994) har Utopin som Ebenezer Howard skapade levt kvar för många som en grund i hur förenandet mellan staden och landet ska kunna fungera. Howard (1985) beskriver våra städer och landskapet som magneter och människorna som en kompassnål. Men då människorna är i behov av både landet och staden för att överleva pekar inte nålen på någondera av magneterna. Det är först när landet och staden går samman till en magnet som den mänskliga kompassnålen kan peka rätt på magneten. Magnus Welroos (V) och Anders Skans (V) lämnar, den 31 mars 2011 i Sydsvenskan på sida A5, en replik till Stefan Lindhe. Där de beskriver faran med att fortsätta planera för bilen och att konsekvenserna blir att den goda åkermark som finns runt Malmö bebyggs med villor vilket inte får ske. De hänvisar istället till Husaren 5 på Östra Tullgatan i Malmö, där radhus planeras in på taken på byggnaderna. Genom en omfördelning av ytorna hävdar de att nya ytor för bostäder kan skapas samtidigt som förtätningen, som då kan ske, kommer att underlätta för de människor som bor i den. (Sydsvenskan, 2011-03-31).

3.3 Närheten till grönytan

För att kunna bedöma hur ett grönområde ligger i förhållande till de individer som kan tänkas använda det. Ska man enligt Grahn (1986) se till fyra variabler, en individs olika sfärer, tid, behov och immission. Med dessa variabler kan man ta fram normer för framtagandet av frirummets storlek, läge och vilka funktioner som bör ingå i den.

3.3.1 Sfärer

Då människan är en social varelse har hon olika sfärer för sin integritet och hur hon upplever olika miljöer i förhållande till i vilken sfär de ligger. Dessa sfärer rör sig så att ju mer obekant en miljö är för individen desto längre ut i sfärmolnet hamnar den. De olika sfärerna är uppdelade i sociala och offentliga sfärer. (Grahns 1986)

I de sociala sfärerna hittar man individens privata sfär vilket inkluderar grupper som familjen och vänner. Platser för den sociala sfären är hemmet, gårdsplanen eller sommarstugan, platser som individen förknippar med hemkänsla. (Grahns 1986)

Utanför dessa sfärer hittas de offentliga sfärerna. Den första som man finner är grannskapssfären. Hur stor grannskapssfären blir beror på hur gammal individen är och hur mycket fritid, rörlighet och liknande som individen har. Det är i dessa miljöer som individen tenderar att appropriera området. Det är därför viktigt att dessa områden är fyllda med många små noder, för att det ska finnas mycket att upptäcka och ta till sig i dessa områden. Exempel på noder kan vara fotbollsplanen och parkbänken vid dammen m.m. Utanför grannskapssfären finner vi stadsdelens sfär, denna innehåller referensobjekt som ett symboliskt igenkännande. Utanför denna kommer stadsområdessfären och stadens sfär. Här återfinns referensobjekt av en av en abstrakt symboliskt karaktär som t.ex. kyrkor, statyer, stadsparker, stadshus och torg. (Grahns 1986)

3.3.2 Tiden

Olika människor har olika stor *fritidsbudget*, vilken varierar beroende på fem faktorer. Dessa är *kapitalbudget* (hus, bil, båt, pingisbord, dator), *driftbudget* (räkningar, mat, alkohol, kläder), *tidsbudget* (egentlig fritid efter att nödvändiga sysslor så som diskning och tvättning är utförda, även resor till och från arbete räknas hit), *fysiskkraftbudget* (beroende på hur fysisktstark en individ är kan hon ha olika mängd fysisk energi över till fritid efter utfört arbete) och *psyiskkraftbudget* (beroende på hur psykisktstark en individ är kan hon ha olika stor mängd psykisk energi över efter till fritid efter utfört arbete). Då olika individer lever under olika förhållande har de alla olika stor tillgång i de fem nämnda faktorerna för den totala fritidsbudgeten. På så vis har olika individer olika mängd total fritid över att disponera för att rekreera sig själv. (Grahns 1986)

3.3.3 Behoven

Som nämnts ovan är vi människor i behov av olika tillstånd. Många behov kan uppnås med hjälp av olika grönområden. Beroende på vilken grupp individen tillhör brukar hon dock uppsöka olika tillstånd, eller snarare så uppnår individen olika tillstånd genom olika medel och förutsättningar (Grahns 1986).

3.3.4 Immission

Damm, avgaser och buller är faktorer som kan störa välbefinnandet på en plats och som därmed blir mindre attraktiv att vistas på. Detta kan förbättras i två skalor, övergripande och på detaljnivå. (Grahns 1986)

Den övergripande delen är stadsklimatet och vad som är bekvämt för att det ska gå att vistas där, hur stora områden är och var de ligger i förhållande till trafik, bostäder eller andra platser där människor vistas.

På en detaljnivå är det istället sammansättningen av växtmaterialet, topografin, murar etc. som man ser till.

3.4 Storleken har betydelse

I städer idag ställs krav på variation. Staden ska innehålla både stora och små parker, men det finns ingen egentlig förklaring till varför det ska vara så (Berggren-Bärring & Grahn, 1995). I Larsson & Josefsson (2010) konstateras att införandet av grönska i täta hårdgjorda stadsmiljöer är ett bra sätt att bidra till goda utemiljöer, men de kan inte ersätta större parkområden, då de behövs för att olika typer av rekreation ska kunna tillfredställas.

Samlad grönyta kan delas in i sex storlekklasser för att beskriva den offentliga grönytan. Dessa sex är (Berggren-Bärring & Grahn 1995):

Prydnadsplanteringen, dessa är de små insprängda stycken trädgårdskonst som kan ses i väl exploaterade områden, t.ex; köpcentrum, arbetsplatser och tågstationer. Deras enda funktion är oftast den visuella, men de kan ibland tillhandahålla små lekplatser för de allra minsta.

Storleken på dessa grönytor är: 0 - <1 hektar

Grannskapsparken ska ge människor möjlighet att finna en plats för lugn och ro, men där ska det även gå att motionera. Funktioner som lek och bollspel ska också tillfredställas. Minimimåttet för vad som får vara en park anses så gott som alltid vara en hektar. I vissa fall har rekommendationer för grannskapsparken varit 0,3-0,6 hektar, detta speciellt för äldre miljöer där områdets struktur är svår att påverka med nybyggnation. Det finns här en risk för att dessa områden som inte är tillräckligt stora inte uppfattas som parker.

En grannskapspark får heller inte ligga för långt ifrån individen, utan den bör finnas mellan 300 till 500 meter från bostaden. Gånghastighetsstudier har visat att om de ligger längre bort än 500 meter tar det generellt längre tid än fem minuter att ta sig dit, vilket gör att folk inte orkar ta sig till platsen.

Storleken på dessa grönytor är: ≥ 1 - <5 hektar

Stadsdelsparken bör erbjuda flera olika attraktioner än ovanstående, Detta för att befolkningsunderlaget är mycket större och fler funktioner behöver därmed fyllas. Att placera dessa parker i närheten av äldreboenden eller förskolor är därför positivt då dessa grupper lättare kan dra nytta av parkens olika funktioner, till skillnad från exempelvis ungdomar som har lättare att förflytta sig i staden.

Dessa parker bör finnas inom avståndet 500 meter till knappa kilometern för att de ska nyttjas. I tid har det visats att tio minuter är vad man är villig att transportera sig vilket, för de flesta innebär en sträcka på 500 meter.

Storleken på dessa grönytor är: ≥ 5 - <10 hektar

Stadsområdespark, dessa parker kan med sin storlek och placering fylla för staden, specifika parkbehov. Det kan vara placering av badhus och idrottsanläggningar eller öppna fält som används för konserter och stora evenemang. Det kan också vara stora botaniska områden som mer liknar naturparker.

Eftersom dessa parker erbjuder staden en specifik funktion har de inget krav på avstånd.

Storleken på dessa grönytor är: ≥ 10 - < 50 hektar

Storstadsparkens huvudsakliga värde ligger i dess betydelse för stadens invånare och inte i vilken storlek den har. Den markerar något speciellt, en historisk händelse eller så kan den vara skapad till minne till en person som har varit viktig för staden. Parken är mer en symbol för de som bor i staden än vad den är en plats för sociala aktiviteter.

Dessa parker kan även kallas, eller klassas som regionparker, enligt NRPA (National Recreation and Park Association). De bör då vara på minst 100 hektar och kunna nås inom en timmes bilfärd.

Storleken på dessa grönytor är: ≥ 50 - < 200 hektar

Stadsskog. Att rekreera sig i parkmark och skogsmark är olika saker då det är två olika miljöer som erbjuder olika kvaliteter för besökaren. Då de erbjuder olika typer av rekreation är också viktigt att båda finns. En storstadsskog måste vara av en viss storlek för att den ska fungera upplevelsemässigt och för att den ska kunna nyttjas på rätt sätt. Det ska exempelvis inte gå att ta sig igenom området under en viss tid. Dessa områden är för många vuxna de perfekta promenadområdena. Skogsvandringar är exempelvis en av de mest uppskattade fritidsaktiviteterna för människor i Norden.

Storleken på dessa grönytor är: ≥ 200 hektar

Blandningen av stora och små parker verkar behövas enligt de normer som gäller. Det behöver dock tas hänsyn till hur stor parken är i förhållande till hur många individer som använder den, alltså hur stor parken är per person. Skillnaden på antalet kvadratmeter per person för en liten, respektive stor park, gör att parken upplevs på olika sätt (Berggren-Bärring & Grahn, 1995). En liknelse kan göras med carrying capacity, en term som ofta används för att beskriva hur högt tryck ett ekosystem klarar av innan det kollapsar på grund av att det inte klarar av att ta hand om fler individer (Bell & Morse, 2008). Detta uttryck har i USA kommit att bli ett av de ledande vid utformning och dimensionering av parker.

Berggren-Bärring & Grahn (1995) ställer frågan om storleken på parkerna är en kvalitet i sig, eller om olika grupper av individer söker sig till olika stora.

Att ha en mängd normer för storlek och avstånd kan i vissa fall vara farligt, speciellt då tanken är att de mindre parkerna med lekplatser ska finnas nära bostadshus, och övriga kvaliteter finns i de större parkerna. Hur tillfredsställs

då de boende som inte är intresserade av lek när de inte orkar ta sig till de större parkerna som ligger ständigt en längre bit bort. En viktig fråga är därför vad olika parker, beroende på storlek, ska innehålla. (Berggren-Bärring & Grahn, 1995)

3.5 Parkkaraktärer och deras kvaliteter

Olika platser nyttjas på olika sätt, beroende på hur de utformas. Som ovan nämnts kan olika grupper appropriera platser och nyttja dem på sätt som inte var tänkta från början. Vidare beskrivs nu vilka kvaliteter som är karakteristiska för olika typer av parker och vad dessa har för förhållande till olika människor. De åtta parkkaraktärer som beskrivs av Berggren-Bärring & Grahn (1995) är följande:

Det vilda är parker som har växtlighet som känns skapad av naturen. De planteringar och stigar som finns där upplevs inte vara skapade av människan. Parkerna är stora för att känslan av att man befinner sig i det vilda faktiskt ska infinna sig. För att dessa parker ska fungera och de upplevelser som eftersöks på dessa platser ska infinna sig krävs att parken har minst en storlek på 30 hektar.

Typiska egenskaper:

Fåglar, insekter, vildväxande grönska, fallna grenar och träd, berg i dagen, stenar, avskildhet, djurliv, naturligt bildade stigar.

Det artrika är parker som bjuder på en mångfald i växtlighet och djurliv. Där ska den intresserade ha möjlighet att fascineras över skillnaderna i mängden av alla former, färger, storlekar och beteenden som kan påträffas hos olika arter. Beroende på parkens storlek kan mängden biotoper öka och ge en större biodiversitet.

Typiska egenskaper:

Artrikedom, botaniskträdgård, möjliggörande för studier av olika arter.

Det rymliga erbjuds där individen tillåts komma in i en park där känslan av att kunna komma undan den värld som är staden infinner sig. Det ska gå att röra sig i parken en längre tid utan att besökaren får känslan av att hon kommer in på ett annat område. Därför ska parkens alla delar hänga samman på ett naturligt sätt.

Typiska egenskaper:

Känslan av storlek, ändlöshet, sammanhållen miljö.

Det rofyllda är parker som är välskötta och fria från skräp och ogräs. Här är det lugnt och skönt och besökaren kan komma bort från störande buller. Parken är stor och har inga permanenta anordningar för nöjen så som teatrar eller konserter.

Typiska egenskaper:

Tystnad, trygghet, lugn, välskött.

Det lekfulla återfinns i parker där miljöerna skapats med barnen i fokus, och där de ska kunna utnyttja det som finns där som de vill. Det ska finnas klätterträd, stenar och buskar som de kan använda i sin lek, men också de vanliga lekredskapen som gungor, rutschbanor och sandlåder som talar om att detta är en lekplats. Vatten och djur som barnen kan interagera med är också faktorer som gör platsen mer lekfull. Avvägningen av storleken på den här ytan är svår. Ytan får inte vara för stor då det kan bli svårt att hålla uppsikt över barnen, men den får heller inte vara för liten. Då kan det kännas riskabelt att låta barnet leka på platsen eftersom, barnen kanske kommer över en gräns och in i en miljö som inte är tänkt för lek.

Typiska egenskaper:

Inhågnade djur för mat och kel, lekredskap, kuperat, stenar, buskar, träd, kvistar.

Det gröna torget är parken där teatrer, dans, loppmarknader och konserter anordnas. Områden för idrottsaktiviteter och arenor återfinns också här, samt öppna fält som kan nyttjas efter förfrågan. Skyddande läplanteringar ska också finnas för att det ska gå att vistas på platsen även om man bara är observatör.

Typiska egenskaper:

Gräsplaner, arenor, scener, evenemang.

Det festliga är parker som människor kommer till för att se på andra människor, Här finns det platser där man kan ta sig en kopp kaffe, sitta och koppla av, eller prata med andra människor. Det kan även finnas utrymme för uppträdande som bidrar till att människor får något att samlas kring. Parken är upplyst när mörkret infaller för att det ska upplevas som en trygg plats att vistas på även kvällstid. Dessa parker bör inte vara för stora, då en koncentration av människorna på platsen är bra för att det festliga och folkliga ska infinna sig.

Typiska egenskaper:

Kiosk, servering, konserter, underhållning, mycket människor.

Det kulturella är parker som har ordning och är rent utformade. En prydspark är ett överdrivet exempel för detta, där statyer, fontäner, formklippning, murar och blomsterarrangemang är vanliga detaljer. De detaljer som finns i parken är sådana som pekar på samhällets historia och vilken kultur den har haft. Detta som är något som är viktigt för människor att finna. Det kulturella kan dock också vara något som återfinns t.ex. i en skog där en låg stenmur återfinns.

Typiska egenskaper:

Statyer, fontäner, paradrabatter, välskött, historia.

Likt de olika parkkaraktärerna och hur de kan mätas, har Steffner (2009) utarbetat metoder som mäter olika upplevelser i stadsmiljön. De har tagits fram

på olika sätt där Steffner (2009) nyttjat enkäter och Berggren-Bärring & Grahn (1995) istället använt sig av diskussioner med organisationer. Bristol City Council har gett ut en guide för att kategorisera grönytor i det offentliga rummet. Denna innehåller färre kategorier, men där kategorier har subgrupper. Kyrkogården står här att finna som en egen subgrupp inom tre av de totalt fem olika kategorierna (Bristol City Council, 2008-02-26).

3.6 Mäta tillgången på sociala miljöer

3.6.1 Mått, normer och faktorer så har de fungerat.

Normsystem i sig bygger på uppställda hierarkier (Berggren-Bärring & Grahn, 1995). Men hur syns det att de normer som byggs upp efter hierarkier, uppfylls (eftersträvas) eller inte? Det finns flera metoder för att använda mått, normer, faktorer och indikatorer för att se om de krav som ställs uppfylls. Dessa metoder har funnits och använts inom planeringspraktiken sedan mitten på 1800-talet, men de har med tiden förändrats (Stähle, 2005).

Under den långa tid som normsystem använts och nyttjats har det även ifrågasatts. Men ingen verkar ha kommit på hur det ska gå att arbeta utan dem och därför vidareutvecklas dem istället. Exempelvis skrivs det kritiskt om normer i God bostad från 1964. Dock skrivs det i slutet av texten att användandet av normer kan tjäna som instrument för att generellt höja standarden. Kritiken mot normer av olika slag har skett på olika sätt och det som stått i fokus är kritiken mot friytorna eftersom dessa stått i proportion emot de ytor som exploaterats. Exploaterad mark, den mark som byggföretagen tjänar pengar på, eller exploatering av fria rättare sagt, som blir byggföretagens vinst. (Stähle, 2005)

En av de faktorer som gjort att användandet av normsystem fortfarande används är den pågående forskning som sker inom området. Normer och mått har med tiden gått mer och mer skilda vägar då normer mer blivit riktlinjer och mått är något som kommit att användas som indikatorer på att de normer som eftersträvas fullföljs. (Stähle, 2005)

De normsystem som tagits fram och används idag är flera olika. De flesta länder och organisationer har utformat sina egna system trots att de kan ha stora likheter med varandra. Ett exempel är NRPA, The National Recreation and Park Association, i USA. Enligt Stähle (2005) har de tagit fram ett av de mest omtalade normsystemen, som också är väldigt likt de nordiska systemen. Ett annat svenskt exempel på ett normsystem är grönytefaktor. Detta har dock fått kritik för att det är ekologifokuserande och får ofta de tomter där de används att bli dåligt anpassade när de kommer till sociala faktorer (Stähle, 2005). Det som från början är tänkt att mäta med grönytefaktor är mängden grönska, inte hur mycket faktisk grönska som finns, utan mer vad den är värd. Exempelvis ger en grönvägg inte lika hög grönytefaktor som en gräsmatta, trots att de täcker upp lika stor areal. Biotopfläckenfaktor är tyska och betyder biotopytefaktor det är den metod som tagits från Berlin och översatts till grönytefaktor. Det som vägs in när grönytefaktor bedöms är de individuella ytorna i förhållande till vad de har för ekologiskt värde (Andersson, 2008). Grönytefaktorn är dock på väg att integreras i ett större, pågående, byggande av normsystem där mer invecklade kompensations- och balanseringsprinciper används (Stähle, 2005).

I England finns privata normgivande institutioner som har betydelse för planerande då dessa skapar riktlinjer för planerandet (Berggren-Bärring & Grahn, 1995). Ett exempel på en sådan institution är Fields in Trust, som speciellt tittar på utarbetandet av riktlinjer för lekplatser och rekreationsområden (FIT, 2011). En annan organisation som kan sägas fungerar

som normsättare är The National Recreation and Park Association (NRPA 2011).

Balanseringsmetoden är en metod som utvecklats i Tyskland och som från början är framtagen för att kompensera för de ingrepp som sker i naturen. Användningen av metoden är relativt enkel och går i regel ut på att den som exploaterar mark och tar bort en naturfunktion på platsen ska ge tillbaka denna i direkt samband med projektet. Detta är en metod som ännu inte är översatt till ekonomiska och sociala förhållanden. Användandet av balanseringsmetoden bör ske så tidigt som möjligt i processen, innan det arkitektoniska, då det som ritas ska grunda sig i kunskapen kring vilka resurser som finns och hur det är möjligt att arbeta med dem. (Skärbäck, 2003)

De mått som används för friytetillgång bygger främst på en praxis som inom planeringspraktiken har fått ett svagt stöd av forskarvärlden genom empiri. Det som skett är att de mått som varit etablerade inom planeringspraktiken bekräftas genom att de får genomsyra nya större normsystem som skapas. Detta går att se på den stora likhet som finns mellan de många olika normsystem som finns i USA, Europa och Norden. Stähle (2005) hävdar att det generellt sett är två mått som historiskt använts och kan ses som sådana som integrerats i dagens mått. Det första är täthetsmättet (friyta/invånare) som inte alls fångar skillnader inom områden och inte heller tar någon hänsyn till hur gränser dras. Det andra är tillgänglighetsmättet som visar på den minsta totala mängd friyta inom ett maximalt avstånd i förhållande till antingen barngrupper, vuxengrupper eller andra grupper. Avståndet är mätt i meter fågelvägen, trots att trafikbarriärer kan nämnas i vissa fall. När användandet av dessa två mått sker utgår man ifrån hemmet och tar inte med arbetsplatser, skolor eller andra institutioner i beräkningen.

Eftersom det är många faktorer som inte är mätbara utav de som rör bedömningen av friytor, krävs det en helhetsbedömning. I helhetsbedömningen tas hänsyn tas till de lokala förhållandena och därmed är de lokala förhållandena en av de grundläggande dimensionerna för mått på tillgång till friyta (Stähle, 2005). Många av de diskussioner som handlar om grönpåsar och grönsstruktur diskuterar också storleken på grönområdena som en huvudsaklig norm (Berggren-Bärring & Grahn, 1995).

Enligt Berggren-Bärring & Grahn (1995) är normer och lagar något som används för att grönområden ska kunna reserveras vid nybyggnation. Vad som dock saknas är normer för gamla tätorter där det kanske redan är trångt och förtätat och hur arbetet bör genomföras för att planering av hur dessa orterna ska utvecklas ska kunna ske.

3.6.2 Framtagandet av egna mått och normer för socialt hållbar stadsutveckling

När mätningar ska ske inom samhällsvetenskapen blir de sociala konstruktionerna utgångspunkt för de undersökningar som genomförs. De olika sociala konstruktioner som finns erbjuder för var individ olika funktioner beroende på om, och hur, de brukas av individen. Att hävda att allt har en funktion kan därför bli fel beroende på vad som ska mätas. Det kan därför vara fördelaktigt att tala om bruksvärde i objekt och strukturer. (Stähle, 2005)

Bruksvärden kan ses på olika sätt i utemiljön beroende på vilken plats som undersöks och vad som söks. Lättast hittar man de olika bruksvärdena genom att tala med eller observera, brukarna. Det är därför av stor vikt att kunna förstå, och kunna analysera, sina brukare. De är intressenterna i den stad som man som planerare ska planera för. (Stähle, 2005)

När områden ska mätas för social hållbarhet kan det även vara intressant att se till värden som inte gynnar en själv. Det innebär sådana värden som inte går att bruka, en värdering i något bara för att det existerar, likt hur man värderar kulturminnen. Värden som bör tas hänsyn till för en plats är därför också sådana som kan komma att erbjuda värden för individer i framtiden. (Ståhle, 2005)

De ekologiska värden som kan ge en plats betydelse behöver dock inte alltid vara av värde ur ekologisk synvinkel. Beroende på vilket synsätt som innehas kan en plats med en unik eller ovanlig ekologisk miljö ha ett existensvärde då den är en tillgång i sig själv. Platsen kan även hjälpa människor ur ett miljöpsykologiskt perspektiv. (Ståhle, 2005)

3.6.3 Indikatorer

För att kunna mäta en norm eller kvalitet är indikatorer en fungerande metod att använda som ledsagare för att visa hur vida normer för hållbar utveckling uppnås. Beroende på vad som ska mätas är olika indikatorer lämpliga för olika normer. (Bell & Morse, 2008)

Problemet ligger ofta i hur många indikatorer som ska användas och vilka som representerar normen. Används för många indikatorer blir processen för att avgöra om normen uppfylls eller ej allt för omständlig. Ett annat problem som uppstår vid användandet av för många indikatorer är att en indikator kan gälla för flera normer och den blir då missvisande för de normer som för tillfället ska mätas. Vidare ska en indikator endast visa på om en norm eftersträvas eller inte. (Bell & Morse, 2008)

Indikatorer kan delas in i tre olika kategorier som alla påverkar varandra. Dessa är statiska, drivande och svarande enligt Bell & Morse (2008)

De **statiska** indikatorerna mäter hur läget är just nu. Exempelvis hur många som motionerar i parken.

Drivande indikatorer mäter hur läget kom att bli som det blev. Exempelvis mängden överviktiga.

Svarande indikatorer mäter slutligen vad effekterna blev av det ursprungliga läget. Exempelvis att människor motionerar mindre, på grund av att människor i deras närhet inte motionerar i parken, vilket i sin tur kan leda till en ökad mängd överviktiga.

Processen för hur drivande normer och tillhörande indikatorer tas fram för hållbarhet eller ett område inom hållbarhet kan generellt göras genom ett antal steg: Bestämmande av intressenter, identifiering av huvudsakliga normer, referenssystem för normer och indikatorer.

De system och **intressenter** som berörs **bestäms**. Detta för att kunskapen i hur systemet fungerar ska kunna identifieras och för att kunna se att det är ett system med systematiska kvaliteter. Systemet i det här fallet skulle kunna vara en parkkaraktär.

Identifiering av de huvudsakliga normerna. Denna punkt är beroende av intressentgrupperna och åsikterna hos de individer som är med och tar fram normerna. De normer som skapas ska ses som subjektiva. Att normerna blir subjektiva är i sin tur oundvikligt då det är individer med egna åsikter som skapar dem och det är därför naturligt att de blir färgade av deras egna åsikter. Detta ska dock inte ses som något problem, så länge det beaktas av dem som skapar indikatorerna, utan detta är nödvändigt för att säkra ett brett synsätt på det system som identifieras. Att de normer som används tas från en mängd olika områden reflekterar på så vis ett holistiskt perspektiv. (Bell & Morse, 2008)

Hitta ett **referenssystem** för de olika **normer** som tagits fram för att kunna mäta huruvida de uppfylls eller inte. Det ska även tas fram en referens, något som går att jämföras med, för att se om det är jämvikt eller om mer eller mindre behöver tillföras för att uppnå jämvikt. Fokus i skapandet av indikatorer bör ligga på att de kan användas och uppskattas av ett brett spektra av intressenter, utan att de ska behöva ha tillgång till speciell fackkunskap för att kunna se om indikatorerna är uppfyllda. (Bell & Morse, 2008)

Dessa normer och indikatorer kan sedan sättas in i ett diagram som ger en visualisering över vid vilka normer och indikatorer det behövs ytterligare åtgärder. Diagram av den här typen kallas för amöba. Amöban visar då också var den sträcker sig utanför jämviktsområdet, då för mycket koncentration lagts på detta område, och var den ligger innanför, då för lite koncentration lagt ner. Detta ger då ett relativt snabbt och lättöverskådligt perspektiv av det system som undersöks. Att använda Amöbadiagram över en längre period ger indikationer på vilka större aspekter av systemet som uppfylls eller inte och också vad som är viktigt att arbeta med nu och i framtiden. (Bell & Morse, 2008)

3.7 Assistens kyrkogården, Köpenhamn

Assistanskyrkogårdar var något som man använde sig av förr att de kyrkogårdar som fanns innanför murarna i staden inte var tillräckliga, de blev assisterande kyrkogårdar. På 1750-talet togs beslutet att alla de små assisterande kyrkogårdar som fanns runt Köpenhamn skulle samlas på en och samma plats utanför staden. Den platsen är vad som idag är avdelning A på Assistens kyrkogården i Köpenhamn. När kyrkogården 1760 upprättades var man samtidigt runt i Europa och inspirerades till hur kyrkogården skulle ta form, bland annat från städer som Paris, Rom och London. Kyrkogården utvidgades med tiden och inspiration från den romantiska parken hämtades med sina slingriga gångar och frodiga växtlighet. En mängd olika växter planterades då man önskade skapa en artrik plats. (Kulturcentret ASSISTENS, 2010)

I motsats till övriga kyrkogårdar i Köpenhamn har Assistens kyrkogården växt i förhållande till omkringliggande bebyggelse. Under den tid då Assistens kyrkogården var som störst var även Hans Tavsens park samt platsen där Helligkorsskolan och Jagtvejensskolan ligger, en del av kyrkogården. Idag är kyrkogårdens area ca 20 hektar. Kyrkogårdens karaktär har mer och mer gått från att vara en begravningsplats till att bli ett rekreativt område. I ett kvarts årtusende har Assistens kyrkogården kommit att vara en förebild för den danska kyrkogårdskulturen, där tradition och förnyelse har gått hand i hand. (Kulturcentret ASSISTENS, 2010)

Idag finns det ett museum på kyrkogården och det som tidigare varit en del av kyrkogården, Hans Tavsens park, ligger bredvid kyrkogården. Men kyrkogården används ändå som en plats för aktiviteter. På kyrkogården kan man hitta gravplatser där kända personer, som har haft stor betydelse för Danmark ligger begravda, bland dem H.C. Andersen och Peter Faber. I framtiden kommer det också att finnas en tunnelbanestation, som nu byggs, vid Norrebros Rondell. (Kulturcentret ASSISTENS, 2010)

3.7.1 Funktioner

Här ges en bild av vad kyrkogården har för funktioner och hur den används. Till grund för detta ligger intervjun och gåturen (bilaga 4) med Gitte Lunding, Antropolog, Centerledare Kultur Centret ASSISTENS. En plan för kyrkogården går att se i bilaga 2.

De som brukar Assistens kyrkogården är en bred grupp av människor, gravstensägarna. Det är boende i närheten som använder platsen för rekreation och kulturturister samt skolbarn som nyttjar platsen som ett informellt klassrum. Kyrkogården anses alltså inte bara finnas till för dem som har gravstenar att besöka, utan även för andra besökare som motionerar, solar eller rekreerar sig på annat sätt. De som solar upplevs dock söka sig till mer skuggade platser under sommarsäsongen. Även turister är en grupp som kyrkogården är till för. Kyrkogården nyttjas också som ett teaterum.

Därmed kan kyrkogårdens huvudsakliga funktioner sägas vara begravning, rekreation och kulturturism. Under sommaren öppnar även Herman Stilling-museet där det också säljs glass. Vintertid händer det att besökare från omkringliggande skolor kommer till kyrkogården för att ha snöbollskrig. I olika rum som hittas på kyrkogården kan även andra aktiviteter som barnkalas och Tai Chi-sessioner påträffas.

En svårighet som upplevs är dock att avgöra om människor som ligger och solar och har picknick i askgravlunden besöker platsen för att de besöker graven eller om de bara nyttjar platsen för vistelse. Det finns skyltar som hänvisar solbadare till Hans Tavsens park för att ge dem som besöker sina gravar ska få ro.

Tvårs genom kyrkogården går i huvudsak en trafikkorridor som gör det lättare för gående och cyklister att ta sig fram genom staden. Mindre genomfarter genom kyrkogården finns också.

Kommunikation med brukarna sker främst genom hemsidan för kulturcentret och genom vissa publikationer som ges ut. Från stadsstyret och kyrkoväsendet sker kommunikationen genom skyltning, den kan dock sägas vara svårtolkade. Exempelvis säger en skylt vid entrén till lokal kyrkogården att man ska visa respekt för de döda och de efterlevande, samt att platsen ska vara rofylld. Svårigheten ligger i att olika människor har olika uppfattning om vad som är rofyllt, men önskan är att platsen ska vara till för allmän vistelse. Skyltningen finns också för att besökare lättare ska hitta viktiga platser som H.C. Andersens grav.

Den västra delen av kyrkogården, väster om poppelallén, ska till 2020 avvecklas och bli parkmark. Endast området kring H.C. Andersens grav ska bevaras av kulturhistoriska värden. På den västra sidan gravsätts ingen sedan år 2000. Den mark som görs om till parkmark kommer i framtiden inte att skötas av kyrkogårdsförvaltningen utan av parkförvaltningen. Idag är även gravplatsen stängd nattetid då grindarna låses och det endast går att ta sig ut ur kyrkogården, inte in. När den västra delen blir park kommer denna avgränsning

försvinna och man har idag inte tagit ställning till om det ska finnas en avgränsning för tillträde eller ej. Man vill inte ha en markant övergång till kyrkogården, men vill inte heller att den ska förlora sin karaktär.

Den nya metrostationen ska vara tillgänglig dygnet runt och många människor kommer att ta sig dit med cykel. Detta är något som kan sprida sig in på kyrkogården. Om en mur eller liknande som skiljer av kyrkogården från stationen ska byggas är idag oklart.

På kyrkogården finns knappt någon belysning men man överväger lågt sittande solcells-belysning.

Vissa gravplatser brukas för småodling, där små växter som kan ätas odlas istället för blommor. Det finns också träd på kyrkogården som är uppemot 200 år och som har funnits på kyrkogården sedan den anlades. De många växtarterna lockar växtintresserade. På kyrkogården hittas även djur som ekorrar och en mängd fåglar. Fågelskådare har även besökt kyrkogården för att se flyttfåglar.

På kyrkogården är elva människor anställda för att sköta den, och på sommaren tillkommer extra sommararbetare. De som arbetar på kyrkogården har trädgårdsmästareutbildning. På sommaren, från maj månad, uppkommer visst problem med skräp. Det har då anställts personal för att plocka upp skräpet.

I området finns övriga grönområden som Hans Tavsens park och Norrebro park på fem minuters promenad avstånd från Assistens kyrkogården. Dessa parker är dock öppna ytor utan rum. Att Assistens kyrkogården innehåller en mängd olika platser gör den till en lämplig plats att mötas på då det lätt går att bestämma en mötes plats där jämfört med öppnare parker.

3.8 Östra kyrkogården, Göteborg

Östra kyrkogården i Göteborg är 22 hektar till ytan och är belägen vid Redbergsplatsen, där huvudentrén hittas. Östra kyrkogården kom till när det under 1800-talet började bli brist på plats på den gamla kyrkogården, som idag är Stampens kyrkogård. Marken var även vattensjuk där vilket skapade problem vid begravingar. Ett av förslagen för den nya kyrkogården var att den skulle anläggas vid Redbergsplatsen, som då kallades Bagaregården. Förslaget argumenterades dock emot då platsen ansågs ligga för långt bort för vanligt folk att färdas då de inte hade häst och vagn. Debatten tog först slut på 1860-talet då mark köptes in av Herr Schuback å Bagaregården och den 16 november 1860 invigs den nya kyrkogården (östra kyrkogården). Det dröjde dock fram till 27/2 1861 innan den första gravsättningen skedde. (von Mentzer & Johansson, 1995)

Kyrkogården utformades med en romantisk naturlig miljö som inspirationskälla. Kyrkogården ligger på en kulle där den västra delen av kullen är utformad likt den naturliga engelska parken. Resterande del går åt den stramare franska parkarkitekten med tydliga linjer och två stora cirklar med raka gångar som löper ut från var cirkels mitt. (von Mentzer & Johansson, 1995)

Under 1900-talet skedde inga förändringar på kyrkogårdens planform då denna anlades i sin helhet redan från start. Det skedde dock förändringar i både gravvårdar och vegetation på kyrkogården och även gamla byggnader har rivits och byggts om. 1914 beskrivs Östra kyrkogården i en tidningsartikel som en av våra vackraste begravningsplatser i landet, där den kuperade terrängen lovordas och terrasserna med sin friska grönska skapar en fridfull stämning. I samma artikel kritiserar också kyrkogården för att vara ett avskräckande exempel för den utveckling som skedde på kyrkogården, där det pekades på att planteringar,

gravkullar, och häckar ersatts av sten för att rama in och visa var gravarna fanns. (von Mentzer & Johansson, 1995)

Den moderna prägel som platsen har idag fick den under 1930-talet, då i samband med att en rutnätsplan anlades för att få mer enhetliga gravvårdar. Det planterades i samband med detta rygghäckar mellan gravplatsraderna och kvarter för urngravar anlades. Den segregering mellan samhällets fattiga och rika raderades även ut på ett bra sätt genom denna förändring, då den tidigare varit mycket påtaglig. (von Mentzer & Johansson, 1995)

3.8.1 Funktioner

Här ges en bild av vilka funktioner som kyrkogården har och hur den används. Till grund för detta ligger intervjun (bilaga 5) med Rolf Bergström, trädgårdstekniker, driftschef vid Göteborgs kyrkogårdsförvaltning. En plan för kyrkogården går att se i bilaga 3.

Kyrkogården är uppdelad i traditionella gravkvarter och en askgravlund. Det finns också kommunikationsytor, kyrkogårdsförvaltningens materialgård och en ekonomibyggnad. Dessa ytor brukas generellt av genomfartstrafik, motionärer, gravbesökare och föräldralediga, men också av kistfraktare, präster och gravstensuppsättare. Genomfartstrafiken utgör en stor del av de människor som rör sig på kyrkogården, utan den skulle knappt en människa synas till. Bilarna som kör inne på kyrkogården och använder den som genomfartsled, får köra i 30 km/h. Men bil används även i stor utsträckning för att ta sig till graven för besök. Cyklisterna verkar dock utgöra ett större störningsmoment än bilisterna hos de gående besökarna.

Ungefär 40 % av de gravar som finns sköts av kyrkogårdsförvaltningen. Kyrkogården i sin helhet sköts av 60 anställda på sommaren och 30 på vintern. För de som sköter sina egna gravar finns soptunnor där de kan slänga skräp och även vattenkannor finns att tillgå för att vattna på graven. Soptunnorna får för övrigt vara i ifred från utomstående.

Kyrkogården kommunicerar utåt med hjälp av en hemsida och skyltning på kyrkogården. I övrigt gäller den lokala ordningsstadgan på kyrkogården, som också gäller för resten av staden.

Kyrkogården har inga egentliga rum och är därmed överskådlig. De få mindre rum som går att finna är platser som knappt används på kyrkogården. På kyrkogården hittar man bland de begravda många av de gamla kända Göteborgarna, vilket gör att det finns ett kulturhistoriskt värde på kyrkogården. Men vilka de olika personerna var är något som bara de äldre besökarna har koll på och gravarna kommer, med tiden, troligtvis bara vara monument utan djupare mening för besökarna. Karaktären på kyrkogården lever kvar då man tar bort gravstenar utan återanvänder dem genom att slipa och gravera om dem.

Vissa delar av kyrkogården står i kuperad terräng, som vintertid är och blir svårtillgängliga för äldre med rullatorer. Detta kan vara sorgligt då de inte kan besöka graven.

På kyrkogården sker också vandalis, då stölder av koppar och statyer förekommer, samt dumpning av bilar. Generellt betraktas inte kyrkogården som en säker plats efter mörkrets inbrott.

Belysning finns, men bara vid de huvudsakliga genomfartsstråken. I övrigt är det de lyktor som är tända vid gravarna som får lysa när det blir mörkt. Det är

också en trend att pynta graven, under påsk är det exempelvis populärt med påskris.

De bänkar som finns är få till antalet men används inte heller i större utsträckning. De finns till för dem som besöker gravarna. Övriga människor tros inte ha någon anledning att besöka kyrkogården då det finns trevligare platser att vara på. En av platserna på kyrkogården, vid entrén vid Redbergsplatsen, har dock gjorts om för att det var för mycket människor som ockuperade sig inne på delar av kyrkogården och utifrån detta hade klagomål väckts. Platsen har nu gjorts om till vad som idag är askgravlunden, där bänkar och blomster finns. Denna plats tros bli attraktiv bland göteborgarna under sommaren.

De funktioner som kyrkogården anses ha är bearbetning av sorg och underhållning av minnen. På vilket sätt det sedan görs är upp till den som besöker graven. Exempelvis anses det vara okej att ta en öl vid graven och minnas sin gamle vän, men inte att bara sitta och ta en öl på en bänk mitt på kyrkogården. Detta beror på att övriga gäster på kyrkogården ser detta som bristande respekt. Det är därmed så att det inte är den personen som tar den faktiska ölen som visar brist på respekt, utan problemet ligger i om övriga gäster uppfattar det som stötande.

På kyrkogården kan en del djur påträffas, bland andra rådjur, hare och en mängd fåglar (fågelholkar). Den grönska som finns på platsen är gammal och består till stor del av vinterfröna växter. En del av den bör därför förnyas då den inte stämmer överrens med vad som eftersökes idag. Det som däremot uppskattas är sådant som är friväxande och vackert att se på, så som lökplanteringar som ger färg och upplevelser. De platser som finns i sluttningar och under träd är platser som inte används av besökare.

3.9 Huvudsakliga skillnader mellan Assistens & Östra

Assistens ser sig trefunktionell, när Östra ser sig som endast begravningsplats.

Östra är öppen dygnet runt.

Östra består till stora delar av hårdgjorda ytor när Assistans har stora gräs-och natur-ytor för människor att vistas på.

På Östra kyrkogården är det tillåtet att köra bil.

Assistans kyrkogården genomgår en ombyggnation då en metrostation ska tillkomma i ena hörnet och den västra delen ska göras om till parkmark.

Assistanskyrkogården har många rum och platser, när Östra kyrkogården mer är en stor rymd.

Brukarnas förhållningssätt till platserna skiljer sig på så vis att de på den Östra kyrkogården verkar ha en mer konservativ bild till nyttjandet av kyrkogården, en plats där man besöker en grav, medan brukarna på Assistans kyrkogården är mer liberala och använder den i större

utsträckning för vistelse. Ett exempel på detta är känslan och friheten som danskarna kan känna av att bara ta en öl på kyrkogården.

4 Diskussion

Syftet med den här uppsatsen har varit att se hur människor i staden använder sig av de kyrkogårdar som finns där och vad dessa bidrar med för staden. Genom en studie av två kyrkogårdar har jag fått en bättre förståelse för hur stadskyrkogårdar nyttjas idag och vilka möjligheter som finns för utveckling av dessa platser för att stadskyrkogårdar ska kunna vara delaktiga i arbetet mot en socialt hållbar stadsutveckling. Arbetet har haft som mål att svara på frågan om hur stadskyrkogårdar kan utvecklas och användas för att de ska bidra till en socialt hållbar stadsutveckling. Det som jag i huvudsak kommit fram till i denna studie är att stadskyrkogårdarna har möjligheten att bidra till en socialt hållbar stadsutveckling och att de på olika vis redan bidrar. Men jag har också fått reda på att det finns mer som kan göras i planerandet och förvaltandet av de stadskyrkogårdar som finns.

Utifrån ovanstående resultat beskrivs människors förhållande till sin omringliggande miljö. Kyrkogården är en plats i staden där människor kan tillfredställa de olika behov som de har genom de förutsättningar som kyrkogården skapar. Genom att urskilja vilka förutsättningar de olika kyrkogårdarna har och vad människor nyttjar dem till, har jag kunnat identifiera vilka funktioner som de två kyrkogårdarna har. Funktioner som skapat de förutsättningar som stadsinvånarna behövt för att kunna, med egna metoder, tillfredställa sina behov. Detta har för mig varit den svarande punkten för hur stadskyrkogårdar bidrar eller kan komma att bidra till en socialt hållbar stadsutveckling.

De två kyrkogårdarna, Assistens och Östra kyrkogården, har båda visat på olika subfunktioner och hur de strävar efter olika normer i sin utveckling. Assistens kyrkogården går åt ett publikt håll med en mer traditionell parkaraktär, där de anser sig ha tre primära funktioner, begravning, rekreation och museiverksamhet. Östra kyrkogården är istället vad den alltid har varit, en kyrkogård, och anser därför som detta dess enda primära funktion. Att de båda platserna har så olika utveckling är något som jag kan tycka är fascinerande, då de båda kyrkogårdarna kan sägas ha flera aspekter som bör gjort att de liknade varandra förr i tiden. Tre av dessa likheter är liknande historia, storlek och förhållande till staden. En faktor som jag kan tycka är viktig att ha i åtanke är dock att de två kyrkogårdarna ligger i olika länder, vilket kan vara en förklaring till att de har utvecklats på olika sätt.

Det som tydligt kunde ses hos båda stadskyrkogårdarna var att det inte endast var gravbesökare som befann sig på kyrkogården. Delar av kyrkogårdarna användes till stor del för kommunikation i form av trafikkorridorer, för att snabbare ta sig fram genom staden. Skillnaden här var dock att på Östra kyrkogården fick även bilar köra. Om detta kan vara en av de bidragande faktorerna till att det inte var lika mycket människor som vistades på Östra kyrkogården tror jag inte. I varje fall inte om man ska se till den information som Rolf Bergström vidareförmedlade, att det i större drag är cyklisterna som de gående besökarna stör sig på, då cyklisterna ska ha hållit en högre hastighet än bilisterna när de passerat de gående.

Assistens kyrkogården hade turism och museiverksamhet som två av sina primära funktioner, men det hade inte Östra kyrkogården. Båda kyrkogårdarna hade dock kända profiler från respektive land begravda på sina kyrkogårdar. Exempelvis H.C. Andersen, för Assistens kyrkogården, som skrivit den lilla sjöjungfrun och Victor Rydberg, för Östra kyrkogården, som skrivit Tomten. Dock är H.C. Andersen, vad jag tror, en person som har ett större kändisskap internationellt vilket kan vara ett argument för att han skulle kunna fungera som en större publikmagnet. Om man däremot är intresserad av gravar borde Östra

kyrkogården vara intressant ur turism- och museiverksamhetssynpunkt då graven där köpmannen Arthur Seaton ligger begravd är, bland våra allmänna kyrkogårdar, nordens största grav.

Varför dessa två stadskyrkogårdar nyttjas på så olika sätt vet jag inte. Men om jag ska se till platsen för askgravlunden vid entrén för Östra kyrkogården, tror jag inte att det är en skillnad i mentalitet, bara en skillnad i antal tilltalande platser att vistas på och en vetskap om att de finns där de finns.

De värden och funktioner som jag har erhållit för respektive kyrkogård har jag fått fram genom att först studera litteratur och sedan identifiera dessa med hjälp av gåturer och intervjuer. Jag kan ställa mig frågande till ifall resultatet skulle blivit det samma om gåturerna hade utformats för grupper på ungefär tio personer istället för användandet av konnässörer, med djupa kunskaper för platsen, som jag nu gjort. Det skulle därför vara intressant att utföra en gåtur med en grupp om tio personer för att se om resultatet skulle förändras. Även enkätundersökningar som baseras på denna studie och en eventuell ny gåturstudie skulle kunna, verifiera eller dementera, de påstådda funktioner och värden som återfinns genom en kvantitativ studie. En sådan studie skulle vidare kunna peka på hur det framtida utvecklande av stadskyrkogårdarna bör ske och hur olika kyrkogårdsförvaltningar bör tänka.

Om inkluderingen av flera olika individer i en gåtur och i en enkätundersökning görs, kan det även vara relevant att undersöka hur stadsplanerare tänker kring stadskyrkogårdar och om de räknar med denna plats som ett rum som människor kan använda för rekreativa syften. Om planerare, kyrkogårdsförvaltare och boende i staden har olika uppfattning kring hur stadskyrkogårdar ska nyttjas, anser jag det lämpligt att kyrkogårdsförvaltningen och stadsplanerarna i respektive stad når en ömsesidig förståelse i vad invånarna i staden önskar.

För att stadskyrkogårdarna vidare ska vara en del i utvecklandet av en socialt hållbar stadsutveckling bör utvecklande av stadskyrkogårdarna ske i förhållande till de definitioner och normer som finns för social hållbarhet. Hur dessa normer och definitioner ska hanteras i förhållande till de traditioner som finns kring kyrkogårdar och människors inställning till dem, är något som jag tror sköter sig själv i och med att de som planerar ser till de koncept som finns kring en socialt hållbar utveckling. Därmed kommer inte heller grupper som idag utnyttjar kyrkorummet utestängas av nya grupper som approprierar kyrkorummet. Det kommer istället bli en mer rättvis fördelning av de tillgångar som finns och fler individer kommer att få möjligheten till ett mer kvalitativt liv med de värden som stadskyrkogården kan erbjuda.

De funktioner som går att finna på stadskyrkogården skapar förutsättningar för att de människor som önskar ska kunna uppnå olika "tillstånd". Assistans kyrkogården, och det som Gitte Lunding berättade, är enligt mig bra exempel på detta. Bland annat exemplet att de många mötesplatser som går att träffas på skapar förutsättningarna för att stämma träff (metod) och därmed uppnås tillståndet av att känna samhörighet med någon. Att det här finns en skillnad mellan Assistens kyrkogården och Östra kyrkogården, tror jag beror på grönytefaktorn. Vilka exakta värden som respektive kyrkogård har för grönytefaktorn vet jag inte. Däremot kunde jag se att Assistens kyrkogården hade fler och större ytor med klippt gräs där människor kunde sitta medan utvecklingen på Östra kyrkogården istället gått åt en minskad mängd gräsyta. På Östra kyrkogården har dock en gräsyta, vid entrén gjorts om för att det var för många människor som vistades på platsen utan att besöka någon grav. Detta

är för mig också ett tecken på att grönskan spelar in för om platsen kommer att utnyttjas eller ej.

Det kan dock inte vara vilken grönska som helst. I likhet med de 8 parkaraktörer som nämnts ovan ger olika grönskande miljöer olika funktioner och därmed kan de nyttjas på olika sätt. Om jag placerar in respektive kyrkogård i en av parkaraktörerna skulle jag vara tvungen att använda mig av flera parkaraktörer för att beskriva dem. Assistens kyrkogården har genom gåturen med Gitte Lunding, visat egenskaper från det vilda (dock under 30 hektar), det artrika, det rofyllda och det kulturella, men den har även ibland inslag av det festliga och det gröna torget. Även Östra kyrkogården visar flera egenskaper från olika parkaraktörer, genom gåturen med Rolf Bergström, där egenskaper från det vilda (dock under 30 hektar), det rofyllda och det kulturella kunde ses. Det kan därmed konstateras att stadskyrkogårdar inte går att placera i en av de 8 parkaraktörer som presenteras av Berggren-Bärring och Grahn, utan att flera måste användas. En vidare prövning av stadskyrkogårdarna för andra park- eller grönytekategoriserare skulle vara intressant att utföra för att kunna jämföra stadskyrkogårdar med andra grönytor i staden. Det kan även vara så att kyrkogårdar är en egen typ av grönytor och att de inte är platser som, på det sättet, kan jämföras med parkmarker då de i grund och tradition har olika funktioner. Detta eftersom kyrkogården är skapad för att begrava och parken är skapad för rekreation. Tecken på detta kan ses om man exempelvis ser till vad som skrivs i Bristols guide för att definiera grönytestrukturer i det offentliga rummet (Bristol City Council, 2008).

Hur kyrkogårdarna kommer att utvecklas i framtiden beror på hur förhållningssättet till kyrkogårdarna utvecklas och om den tradition som finns idag tar en ny riktning eller om den kommer att fortgå. När jag ser till det intresse som finns hos människor kring hållbarhet och miljö och den medvetenhet som kommer kring detta, tror jag att det kanske kommer att skapa en förståelse för den förtätning som kan komma att ske av våra städer och vilket i sin tur ger ett öppnare sätt att se på planerandet av stadens rum. En möjlighet är att mindre noder, som påminner om de minneslundar som finns på kyrkogårdarna idag, skapas på flera platser i staden, i likhet med prydnadsplanteringar. På det viset tänker jag mig att individens sätt att förhålla sig till begravningsrummet kommer att förändras genom att man kopierar begravningsfunktionen till den mindre parken. Man lägger till en funktion till en plats som människor redan har ett sätt att förhålla sig till istället för att försöka stoppa in en massa funktioner på stadskyrkogårdarna som kan skapa en osämja mellan människor då de kan få olika uppfattning kring hur de ska förhålla sig till platsen. Samma argument kan givetvis användas mot idén med de små minneslundarna. Om det skulle fungera skulle detta skapa fler grönskande rekreationsplatser som människor lättare kan nå mellan hem, jobb, affärer och andra platser. Det blir en ökad tillgänglighet, vilket kommer att underlätta för människor när de ska förhålla sig till sin tidsbudget. Jag kan dock se en fara med utformandet av dessa platser som människor ska komma att besöka för att sörja sina efterlevande. Faran ligger i att om de blir approprierade av olika grupper som inte har någon annanstans att vara och därmed stänger ute övriga medborgare.

4.1 Metod diskussion

Då jag i mina studier av de två stadskyrkogårdarna, till stor del fått in information genom gåturer med konnässör för respektive kyrkogård kan missförstånd ha uppstått. En felkälla i arbetet kan därmed vara att jag gjorde den ena av mina intervjuer med en danska och då jag själv inte behärskar det danska språket trots att en dansk och en svensk kan göra sig förstådda med varandra, kan detta ha lett till missförstånd. Detta felkälla kan bekräftas då jag

på mina transkriberingar som jag skickade till min respondent, fick till svars att det var saker som jag hade missförstått. Hade istället intervju tagits på engelska hade det kanske kunnat bli en mer givande diskussion och jag själv hade förstått mer, dock hade den tryggheten, som jag kan tänka mig att respondenten kan få när hon får berätta om något på sitt eget språk, försvunnit. Detta betyder i så fall att jag hade förlorat information vilket angreppssätt jag än hade valt. Ett alternativt hade varit att välja en till svensk kyrkogård, men detta valde jag att inte göra då dessa två hade liknande förutsättningar i övrigt och var därmed inte användbara för min studie av stadskyrkogårdar.

Då mina gåturer också bara utfördes med en person för vardera stadskyrkogård, innebar detta att jag själv blev bunden till att delta i diskussionen, för att det inte skulle bli en monolog. Annars ska diskussionen helt klaras av dem som utför gåturen, bortsett från att den som leder gåturen hindrar diskussionen från att lämna ämnet helt. En möjlighet finns därför att jag kan ha färgat gåturen och de svar som gavs. Men förhoppningsvis har, och vad jag själv anser, intervjuerna hållits på en sådan nivå att det varit en mer eller mindre en asymmetrisk diskussion, där jag som intervjuare och gåtursledare haft en tillbakadragen roll och väntat ut respondenten innan jag själv tagit till orda. Detta för att respondenten på så vis skulle få tid att tänka efter själv innan jag tog till orda.

Hade mer tid funnits för studien hade gåturerna kunnat ordnas så att de innefattade en mängd brukare som diskuterade de olika platserna. Detta antingen tillsammans med en förvaltare, eller genom att först konstruera gåturen med en förvaltare för att sedermera låta brukarna gå gåturen. Det som bör inkluderas i en sådan studie är användandet av en diktafon. Detta gör i sin tur att en hel del tid måste läggas ner på transkribering. Generellt kan sägas att en timmes intervju tar 6 timmar att transkribera. Jag skulle säga efter mina transkriberingar att det stämmer ganska så bra om man är van vid det. För mig tog det säkert upp mot åtta timmar per timmes intervju att transkribera. Då mina intervjuer per person var 1.5-2 timmar långa kan den som gör gåturer med fler personer räkna med att få in mer material att transkribera och får därmed räkna med att lägga ner mycket tid på transkriberingen. Detta är också beroende av hur gruppen för gåturen är sammansatt och hur mycket faktisk diskussion som sker.

Jag gjorde även så att jag läste teori innan jag planerade och utförde gåturerna. Detta kan ha gjort att jag bildat mig en egen uppfattning i ämnet innan gåturerna utfördes och kan i sin tur ha påverkat hur diskussioner förts och vilka platser som valts för gåturen. Istället kunde jag ha börja med utförandet av gåturen för att, när denna information samlats in, analyserat teorin. Jag anser dock att mitt val att utföra gåturen efter det att litteratur analyserats har hjälpt mig att skapa en mer nyanserad bild av stadskyrkogården och dess förhållande till socialt hållbar stadsutveckling.

5 Slutsats

Genom att identifiera vilka funktioner som staden är i behov av, kan kyrkogården genom skapandet av egna normer genomföra ett utvecklingsarbete av kyrkogårdarna inom ramen för vad som är rimligt att införa, på just den, stadskyrkogården. Stadsplanerare och kyrkogårdsförvaltare sitter båda på kunskap om hur deras respektive ytor används av stadens människor. Genom att föra ett samtal om vilka behov invånarna har och vilka funktioner som respektive grönyta kan tillhandahålla, kan en dialog mellan stadsplanerare och kyrkogårdsförvaltare sätta upp normer för hur deras kyrkogårdar ska utvecklas och därmed bidra till de funktioner som stadens invånare eftersöker. Det kan därmed fastställas att det ligger i stadsplanerarnas intresse att undersöka vad invånarna i en stad söker i olika gröna miljöer och vad de har för tankar kring stadskyrkogårdar. På det viset underlättas dialogen mellan stadsplanerare och kyrkogårdsförvaltare.

Stadskyrkogården är en egen typ av grönstruktur eftersom stadskyrkogården inte har en typisk parkkaraktärs motsvarighet. Den har istället flera egenskaper som kan hittas i olika parkmiljöer. De egenskaper som idag verkar vara typiska för stadskyrkogårdar, utifrån de studier som gjorts i den här uppsatsen, är att de båda har delar av den vilda-, den rofyllda- och den kulturellaparken. Den storlek som de två stadskyrkogårdarna har som var på 20 hektar, gör att de storleksmässigt hamnar i klassen stadsområdesparker. Alltså parker med en specifik funktion. Ser man till vad kyrkogårdar är byggda för, det vill säga begravning, så har de också en specifik funktion. Dock har den här studien visat att de även innehåller andra funktioner. Därmed kan det konstateras att kyrkogården är en grönstruktur i staden som bidrar med olika funktioner men att den bör klassificeras som en plats för sig.

6 Referenser

6.1 Tryckta källor

- Bakka, Jørgen Frode, Fivelsdal, Egil & Lindkvist, Lars (2006). *Organisationsteori: struktur, kultur, processer*. 5., rev. och aktualiserade uppl. Malmö: Liber
- Bell, Simon & Morse, Stephen (2008). *Sustainability indicators: measuring the immeasurable?*. 2. ed. London: Earthscan
- Bengtsson, Rune & Bucht, Eivor (red.) (1992). *Kyrkogårdens gröna kulturarv*. Alnarp: MOVIUM-sekretariatet i samarbete med Institutionen för landskapsplanering, Sveriges lantbruksuniv.
- Berggren-Bärring, Ann Margreth & Grahn, Patrik (1995). *Grönstrukturens betydelse för användningen*. Institutionen för landskapsplanering, Institutionen för landskapsplanering Ultuna. Sveriges Lantbruksuniversitet
- De Laval, Suzanne (1998). *Gåtur – metod för utvärdering*, Nordisk arkitekturforskning 10 (4), 83-92.
- Grahn, Patrik (1986). Grönplanering för människor. Stad & Land Nr 44.
- Grahn, Patrik (1991). *Om parkers betydelse: parkers möjligheter att underlätta och berika föreningsverksamhet och arbete på daghem, skolor, servicehus och sjukhus*. Diss. Alnarp : Sveriges lantbruksuniv.
- Grahn, Patrik (1992). *Människors behov av parker: amerikansk forskning idag: rapport från en vistelse i University of California, University of Michigan och Texas A&M University*. Alnarp: Sveriges lantbruksuniv.
- Hartman Jan. (2004) Studentlitteratur Vetenskapligt tänkande
- Howard, Ebenezer (1985). *Garden cities of tomorrow*. New rev. ed. Attic books
- Kulturcentret Assistens og forfatterne (2010). *Midt i verden i 250 år Assistens 1760-2010*. PE Offset A/S
- Kärholm, Mattias (2004). *Arkitekturens territorialitet*. Institutionen Arkitektur, LTH, Lunds Universitet, Lund. [*The territoriality of architecture*]
- Larsson, Annika & Josefsson, Joakim (2010). *Grönska i tät stadsmiljö – en modell för progression*. Magister Hållbar stadsutveckling, ledning, organisering och förvaltning, Malmö Högskola
- McKenzie, Stephen (2004) *Social sustainability: Towards some definitions*. Hawke Research institute. University of South Australia.
- Nyström, Jan (2009). *Planeringens grunder: en översikt*. Studentlitteratur: Lund
- Rådberg, Johan (1994). *Den svenska trädgårdsstaden*. Stockholm: Statens råd för byggnadsforskning
- Skärbäck Erik. Lomma hamn Balansering. 2003 juni

Ståhle, Alexander (2005). Mer park i tätare stad: teoretiska och empiriska undersökningar av stadsplaneringens mått på friytetillgång. Licentiatavhandling Stockholm : Tekn. högsk., 2005

United Nations (2000) "Millennium Development Goals and Millennium Declaration" in Wheeler, Stephen Maxwell & Beatley, Timothy (red.) (2009). *The sustainable urban development reader*. 2. ed. London: Routledge

Von Mentzer Karolina & Johansson Klara (1995). Kulturhistorisk inventering av Göteborgs kyrkogårdar Rapport 6 ÖSTRA KYRKOGÅRDEN. Göteborg.

Wackernagel, Mathis & Rees William (1996) "What is an Ecological Footprint?" in Wheeler, Stephen Maxwell & Beatley, Timothy (red.) (2009). *The sustainable urban development reader*. 2. ed. London: Routledge

Wallén, Göran (1996). *Vetenskapsteori och forskningsmetodik*. 2. uppl. Lund: Studentlitteratur

6.2 Elektroniska källor

A livable and lovable city?*[online] på thisbigcity.net:
<http://thisbigcity.net/infographic-what-makes-a-liveable-city/> [tillgänglig 2011-04-23]

Agenda 21 en sammanfattning [online] på regeringen.se under hållbar utveckling från: <http://www.regeringen.se/content/1/c6/01/86/84/6de2900f.pdf> [tillgänglig 2011-03-15]

Aalborgplus10.dk [online] <http://www.aalborgplus10.dk/> [tillgänglig 2011-05-13]

Bristol City Council (2008 den 26 februari) "Bristol Parks and Green Space Strategy – Typology manual [online] http://www.bristol.gov.uk/ccm/cms-service/stream/asset/?asset_id=31320101 [tillgänglig 2011-05-13]

Ecosystemmarketplace [online] se under about us:
<http://www.ecosystemmarketplace.com/> [tillgänglig 2011-05-05]

Eriksson Marianne, SCB (2009 den 9 juni) "Tätorter 1960-2005" in Wadman Mats (2009) Statistiska meddelanden [online]
http://www.scb.se/statistik/MI/MI0810/2005A01x/MI0810_2005A01x_SM_MI38SM0703.pdf [tillgänglig 2011-03-14]

FIT, fields in trust [online] <http://www.fieldsintrust.org/> [tillgänglig 2011-04-12]

Nrpa, National recreation and park association [online]
<http://www.nrpa.org/Default.aspx> [tillgänglig 2011-04-12]

Reference Framework for Sustainable Cities (2011) [online]
http://www.rfsustainablecities.eu/rubrique.php3?id_rubrique=144 [tillgänglig 2011-03-15]

Riksantikvarieämbetet, (2011-03-02) Vägen till hållbar stadsutveckling [online]
http://www.raa.se/cms/extern/aktuellt/regeringsuppdrag/hallbar_stadsutveckling.html [tillgänglig 2011-05-13]

Rio+20, United Nations Conference on Sustainable Development [online] (<http://www.uncsd2012.org/rio20/index.php?menu=61>) [tillgänglig 2011-05-10]

Skogsprinciperna, Regeringskansliet [online] på regering.se under hållbar utveckling från: <http://www.regeringen.se/sb/d/6936> [tillgänglig 2011-03-15]

Svensk strategi för hållbar utveckling [online] på regeringskansliet under hållbar utveckling: <http://www.sweden.gov.se/sb/d/3142> [tillgänglig 2011-04-24]

Post Occupancy Evaluation [online] <http://www.postoccupancyevaluation.com/> [tillgänglig 2011-05-13]

Ukcities (2011) [online] <http://www.ukcities.co.uk/status/> [tillgänglig 2011-03-14]

Urbanization: A Majority in Cities [online] på UNFPA: <http://www.unfpa.org/pds/urbanization.htm> [tillgänglig 2011-04-24]

Bilaga 1

Intervju guide

1; Inledande frågor som får besvaras av respondenten i förväg om de så vill

Kyrkogårdens storlek och om den har olika delar vilka är dessa och hur stora är de?

Har storleken en betydelse i förhållande till de som besöker kyrkogården?

Vilka är brukarna/besökarna? Varierar brukarna utifrån årstid, dag i vecka, tid på dygnet?

Nyttjar olika organisationer kyrkorummet, hur?

Vilka räknas som brukare av kyrkogården?

Hur kommunicerar man med brukarna?

Finns det regler för vistelse på kyrkogården? Vilka är i så fall dessa, vart går de att finna?

Oenigheter som kan uppstå mellan brukarna/besökarna på kyrkogården?

Marknadsförs kyrkogården, i sådana fall hur?

Vilka myndigheter behöver kyrkogårdsförvaltningen ta kontakt med för planering förändring av kyrkogården?

Finns det myndigheter eller andra organisationer som rådföras/kontaktas vid för planering förändring av kyrkogården?

Efterfrågar olika religiösa trossamfund olika funktioner av kyrkogården, bortsätt från skiljda krav för begravning?

Interagerar de som arbetar på kyrkogården med de besökande?

Hur många arbetar på kyrkogården, varierar detta beroende på säsong, om ja hur många på respektive säsong?

Vilken utbildning ska de som arbetar på kyrkogården ha?

Hur många gravar skötts generellt av privatpersoner istället för personal?

Hur ser utvecklingen ut för hur man vill begravas?

2; Gåtur

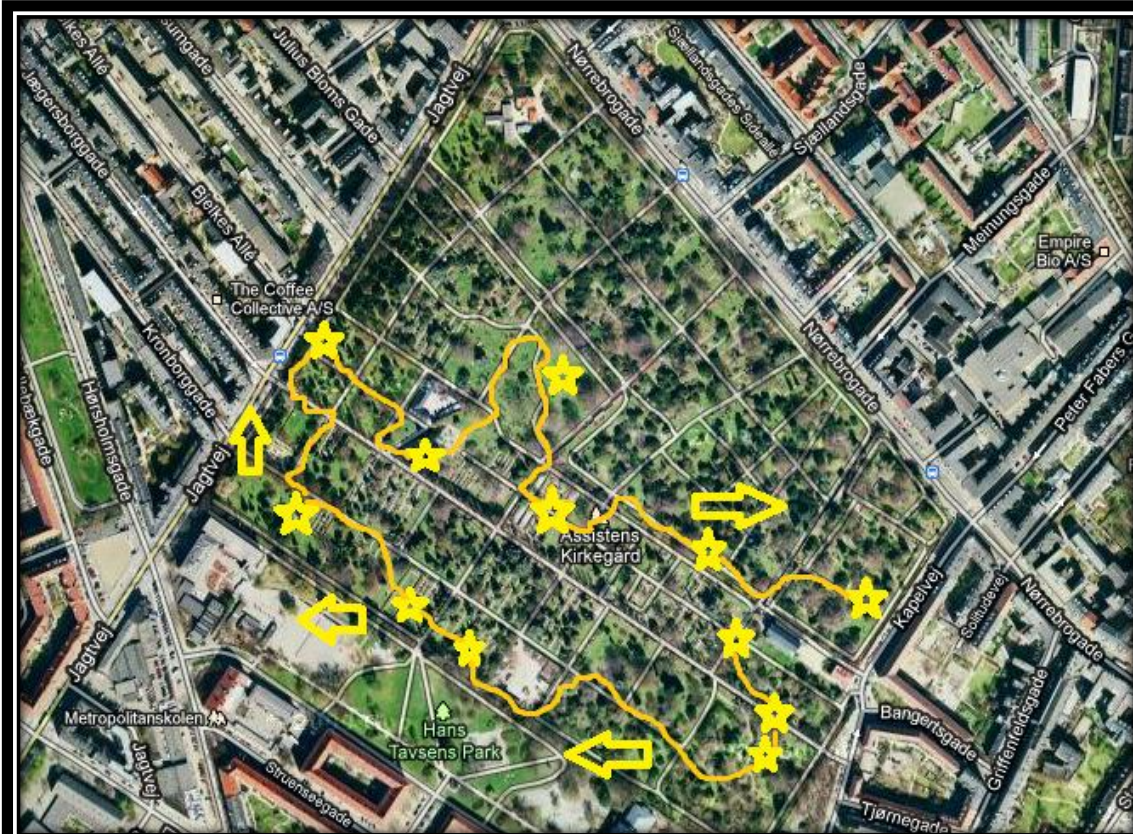
Respondenterna för respektive gåtur som i detta fallet är konnässörer för sina kyrkogårdar ger för var plats svar på vad de får för upplevelser av platsen och hur de ser att de skulle kunna nyttjas utifrån ett brukar perspektiv.

Beroende på vad respondenten svarar ställs följd frågor för att få reda på varför respondenten känner som den gör för platsen.

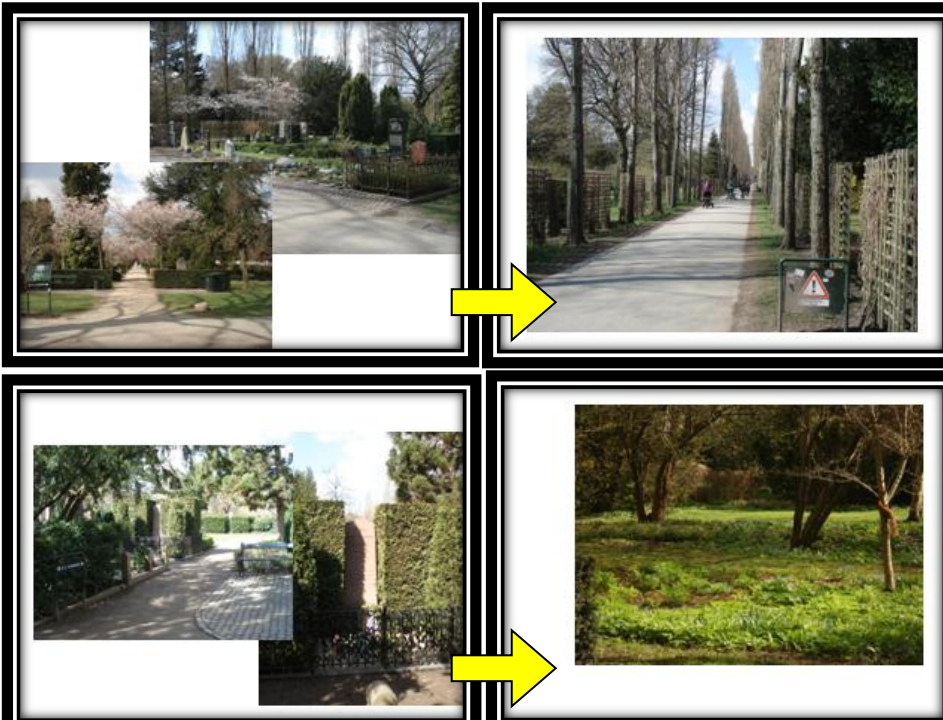
3; Intervjun avslutas med diskussion

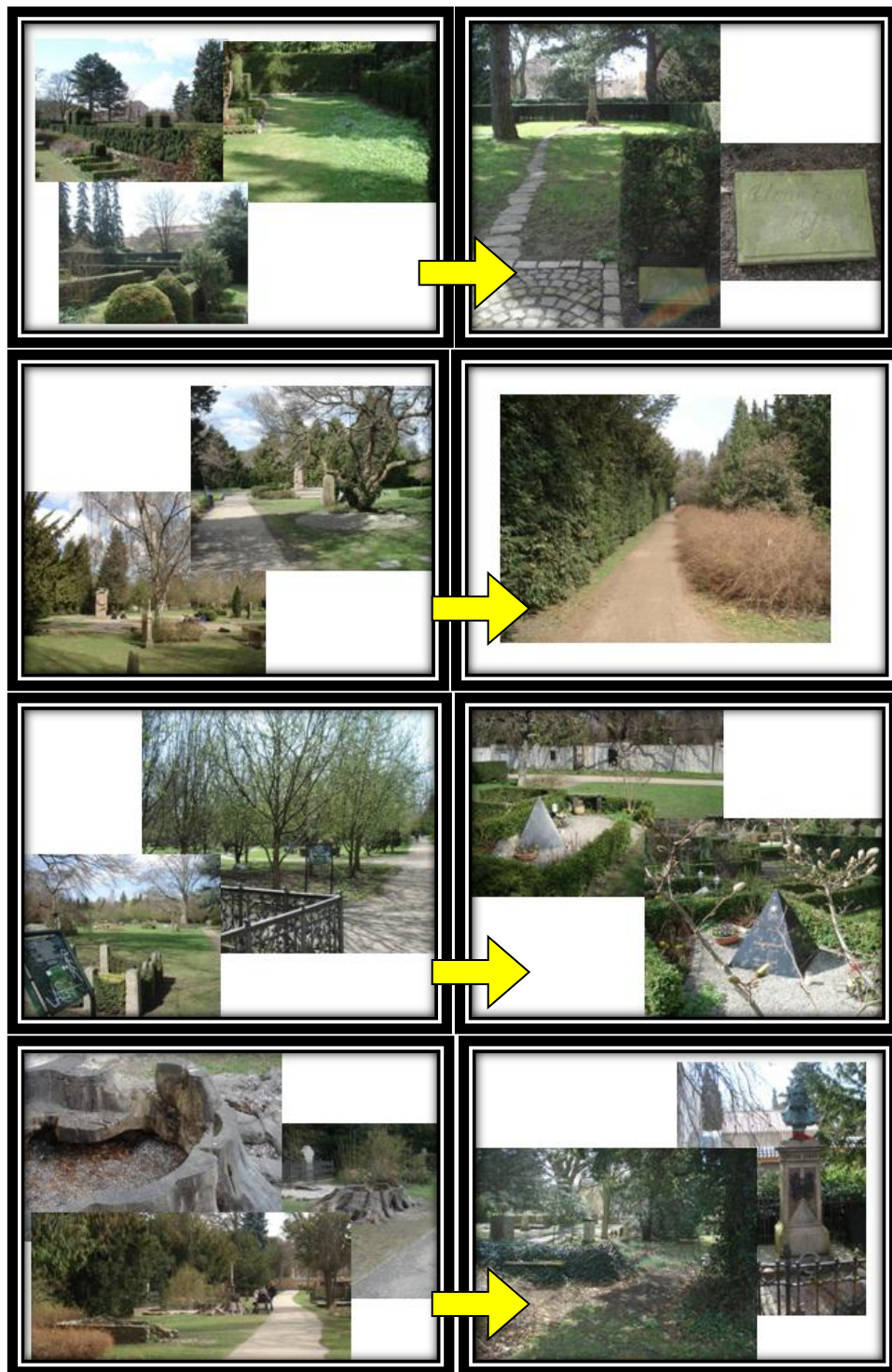
Intervjun avslutas med att försöka söka svar på eventuella frågor som uppstod under gåturen samt en öppen fråga i hur kyrkogårdar kan bidra till en socialt hållbar stadsutveckling?

Bilaga 2

©2011 Google - Bilder ©2011 DigitalGlobe, Cnes/Spot Image, GeoEye,
COWI A/S DDO, TerraMetrics, Kartdata ©2011 Tele Atlas

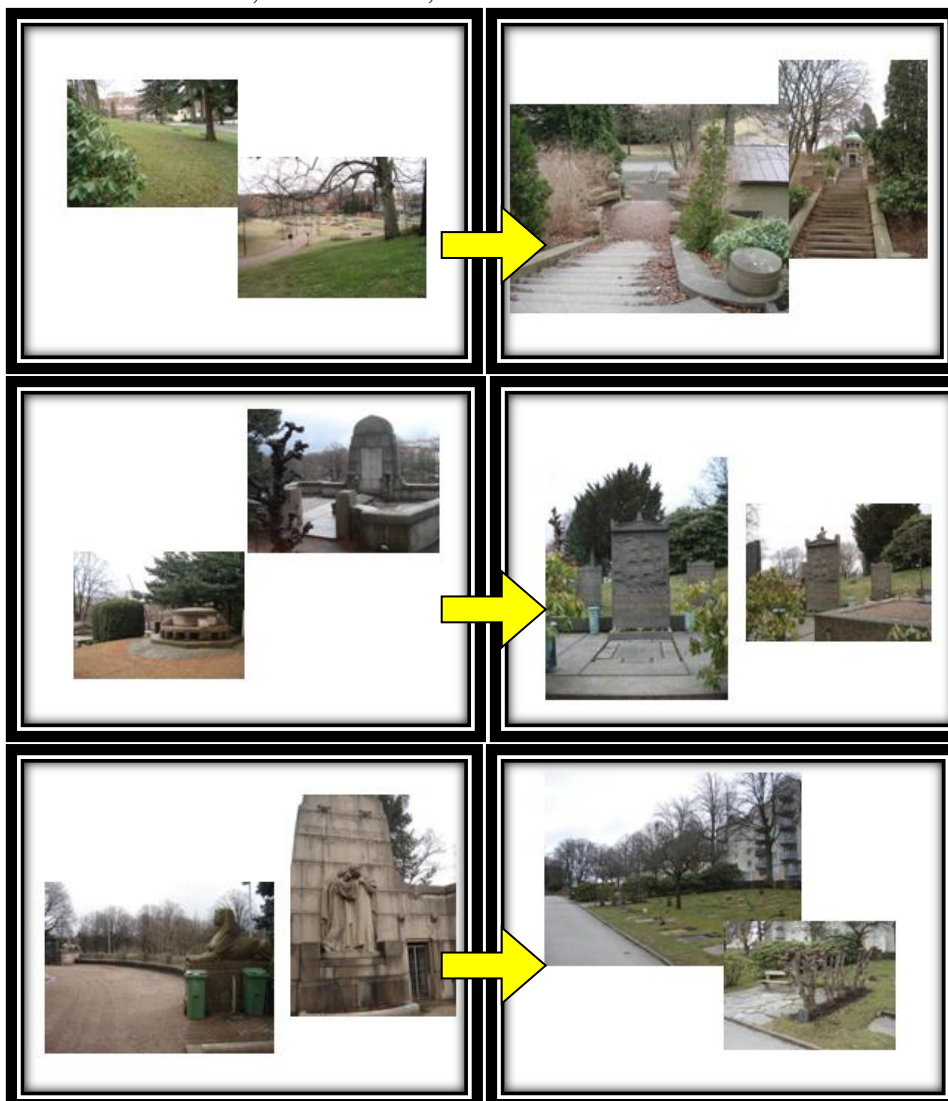

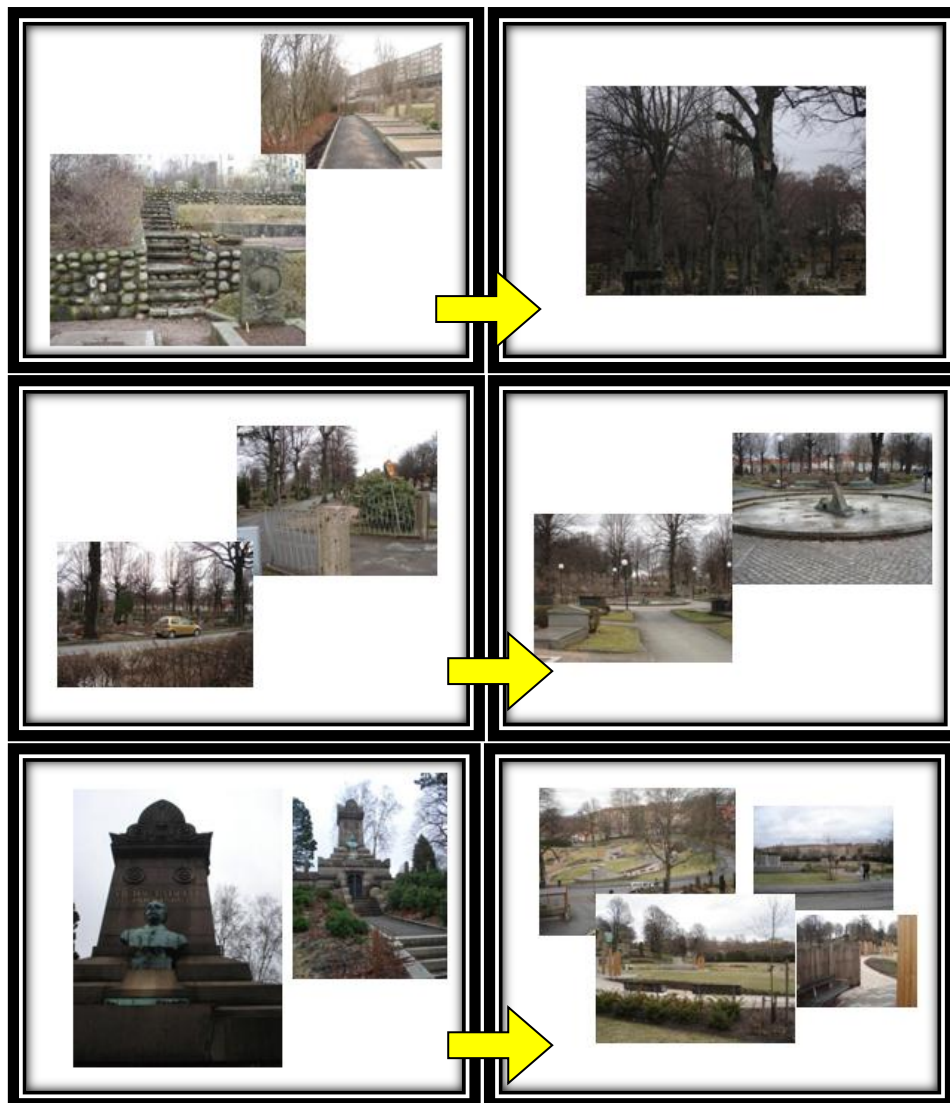

Bilaga 3

©2011 Google - Bilder ©2011 DigitalGlobe, Cnes/Spot Image, GeoEye, Lantmäteriet/Metria, TerraMetrOs, Kartdata ©2011 Tele Atlas

Bilaga 4

Intervju med Gitte Lunding antropolog (Assistens kirkegaarden)

Gitte = 1 (ojämna nummer) Joakim = 2 (jämba nummer)

Brakarna på den här kyrkogården som du undrade över i en av dina frågor, är en bred grupp människor. Det är boende i närheten som nyttjar platsen för rekreation. De gravstensägarna och kultur turisterna, samt ett oformelt lärningsrum då vi har som skoltjänst för riktigt många skolbarn som kommer hit. Några av de ting som man kan se när man går här se när man går här är att tankar som går kring liv och död och de personliga historier som ligger här för olika olika gravstenar.

Här är då första platsen, som är en del av den allmänna kyrkogården. Hur kan man se på nyttjandet av den?

Ja, och här går det att se vad man gjort för människors kyrkogårdsvistelse, då man satt upp en skylt för att berätta vad det här området har för funktion. Men vad den här skylten också gör är att den säger att här ska man inte vara såvida man inte har någon gravsten att besöka så ska man inte vara på kyrkogården och då kan man ju tänka att det är så det ska vara för att kyrkogården är till för de som har gravstenar. Men den är ju också till för turisterna och de motionerande och de är något som man vill visa i Köpenhamns bystyret, att kyrkogården ska ha flera goda funktioner. Då en kyrkogård har tre i en funktion, då de andra funktionerna är det rekreativa som parken ger och som museums föremål. Så den här skylten är egentligen en liten missvisning. Sedan att det också kallas för lokalkyrkogård är också fel då man inte behöver vara bosatt i Köpenhamn för att få bli begravd här.

Ok, så vem som helst kan få bli begravd här.

Ja vem som helst kan komma hit.

Men måste man vara danske?

Nej du kan komma från utlandet och få bli begravd här också. Så det är lite trixigt, (läser på skylten) ni går nu in på lokalkyrkogården, visa respekt för de döda och de efterlevande och så vidare. Men ja och så är det, det här med att det ska vara ro. Det är som att alla har samma uppfattning om vad det innebär. När det då finns någon ung människa som dör så alla kompisarna som då kommer har med sig en kasse öl eller fotbolls produkter. Det finns en fotbolls klubb som heter FC Köpenhamn och när det då har varit en fotbollsmatch så kan vinnarna komma i med flaggor och suporter tröjor och sätter sitter och dricker öl. Så det här med att det ska vara tyst för att det ska vara rofylld är lite gammaldags.

Ok så man vill att detta ska vara en plats för allmänvistelse, där man respekterar varandra.

Ja jo visst. Men det finns och gravägare här som brukar den lilla gravplats de har för småodling där små växter som man kan äta odlas i exempelvis krukor eller i jorden. Som har i köpenhamn kan man ha en kolonilott ungefär som de som bor i lägenheter kan komma till då de inte har en egenträdgård. Och därmed odla sina egna grönsaker.

Ok så man kan odla sina egna grönsaker här.

Ja det finns det människor som gör. Så har de något att äta på när de är här.

Jaha så folk kan komma hit och ta och äta en morot

Ja, ja det är ju alltså gravstens ägaren själv som gör det. Men istället för blommor så har ägaren alltså något ätbart.

En fråga jag hade var ju hur ni kommunicerar med brukarna, är det mycket med informationsskyltar?

Ja, alltså man kan säga är ett exempel, det finns flera sätt att kommunicera med brukarna på. Vi gör det främst genom vår hemsida för kulturcentret, och vi gör det via de publikationer vi ger ut. Genom undervisning, guidning och skolbesök, och vad vi har en del är något som man kan kalla för skattjakt. Där människor själva får finna platser och skall diskutera saker och ting. Men kyrkogårdsväsendet, bystyret i Köpenhamn kommunicerar genom skyltar som den här.

Okej, vi kan fortsätta ner för vi ska gå ner mot H.C. Andersen.

Det man kan säga också är att det är två döda som ligger här, H.C.

Andersen äventyrs diktaren och filosofen Søren Kierkegaard. De e dessa två personer som man menar att turisterna ska kunna finna på egen hand.

Ok när vi nu går över här, den vägen så ska man hela tiden akta sig för cyklister. Då detta har en funktion kyrkogården har att den är ett kommunikations led. Från den ena endan av byn till den andra, med människor som ska till arbetet och skolan. Fungerar detta som en trafik korridor.

Ja och det här är just min andra stopp plats för gåturen och ja det är precis som du säger det är som en genomfart som gör att man kan ta sig snabbt igenom utan att behöva åka runt.

Ja och som du säkert själv märkt är ju cyklarna något man ska akta sig för som gående trafikant.

Så cyklarna har företräde här?

Ja alltså cyklarna har du ju överallt i Norrebro, Norrebrogade har blivit den mest trafikerade cykelväg i Köpenhamn. Så det är något som man tänker mycket på i stadstyret i Köpenhamn. Att Köpenhamn är en cyklande stad och Norrebro är det område i Köpenhamn som ger cyklarna största plats. Jaha, det förklarar min första upplevelse när jag kom hit till Norrebro och tyckte att cykel trafiken verkligen var bra organiserad tillskillnad från Sveriges.

[Vi kommer fram till växt port, bestående av syrener och murgröna på marken som cirklar in ett större område kring H.C. Andersens grav] När man kommer här så kan man se en planlösning av den här delen av kyrkogården som ska övergå och bli park. Och den arkitekt som har suttit med planeringen har haft uppgiften att H.C. Andersen plats skulle bevaras i gravstensmiljö samtidigt som resten blir mer och mer grönt och mer och mer park. Har lagt en cirkel med syren och murgröna. Så när man går in genom den här lilla porten så kommer man till det rummet där H.C.

Andersen ligger, medans resten blir grönnare och grönnare.

Så detta kommer bli liknande till det Musée område som går att finna där borta.

Ja, det kommer att få lite samma status.

Så det här är H.C. Andersens grav, som du sa tidigare en av de platser som många turister flockas kring.

Ja det är hit man hänvisar till med skyltar. Vissa turister som kommer hit blir ju i ibland lite fundersamma då de tror att de ska finnas en porträtts staty, lilla havsfrun eller något annat. Så står bara hans gravsten här.

Den riktiga gravstenen är den ni har inne på centret eller?

Ja den står inne på centret, den blev knäckt 1983 så har man här satt ut en kopia.

Vi ska fortsätta uppåt [från den tredje stop platsen, H.C. Andersen]

Det vi kan se när vi går här nu är ju hur folk brukar kyrkogården som att det var deras egen trädgård [Vi ser några som solbadar] Och brukandet av kyrkogården skiftar också under året. Helst så nyttjar man kyrkogården i olika rekreativa syften, antingen man är soldyrkare eller om man är här för att titta på de fantastiska blommorna. Eller så är man här och utför vinter aktiviteter.

Vinteraktiviteter?

Jo men det kan man också göra, leka i snön och ha snöbollskrig.

Är det folk som har snöbollskrig, vad roligt. [skrattar]

Jaja, och de omkringliggande skolorna bidrar ju också till att platsen kan nyttjas på så vis att de kan gå in och använda detta som lärorum. Det blir en plats för fritid där man kan gå in och titta på saker som man ser. Och här i hörnet ligger ett konstmuseum [Herman Stilling museét] det öppnar första maj, Herman Stilling en dansk målare.

Ok i det, röd svarta huset.

Ja, så öppnar man upp här så säljs det glass också, så från första maj till första september är det konstmuseum i den här delen av kyrkogården. Herman Stilling bodde på Norrebro i sin barndom men är inte begravd på den här kyrkogården. Han var en lite naivistisk konstnär som var lite i samma tradition som H.C. Andersen och en annan konstnär som ligger här på kyrkogården. Och den här stugan är ett gammalt häststall. I gamla dar var det allt drivet av hästar då man inte hade motorkraft, hörde hästarna till kyrkogårdens drift.

Närvar det här.

I början av 1900-talet. Hästarna användes även för kisttransport.

Ok, användes de för att hjälpa till att sköta kyrkogården också.

Nja alltså man hade många fler anställda för, då det fann mycket mer formklippta växter, man hade också barn arbete. Man kunde se små barn hjälpa till och dra upp ogräs.

Så det var mer formklippt för

Ja det var det och på den tiden var ju även Hans Tavsens park inräknat i kyrkogården så då var det än mer mark att sköta.

Här är nästa plats som jag har valt ut och hur kan den här tänkas nyttjas av brukare.

Det här är ju verkligen en plats för rekreation, i den här delen av kyrkogården är det ju inte heller någon som blir begrav längre. Då den här delen ska övergå till park. Då man har en fredningstid på 20 år i Danmark och från nu någonstans vi år 2000 inte har haft några mer gravsättningar för den här delen.

Okej, så här väntar man bara på att de här 20 åren ska passera.

Ja, och en av de saker som styrelsegruppen för kyrkogården var att de diskuterade med förvaltningsavdelningar för att se vad den danska utveckling var. Den styrgruppen ansvar ska nu övertas av en annan avdelning.

Så kyrkogårdsförvaltningen kommer inte sköta om det här området i framtiden

Ja det kommer att från kyrkogårdsförvaltningen till parkförvaltningen, år 2020. Så det är ju bara om nio år. Man skapar ju inte en park på nio år så man ska också försöka avgöra vad det är för en karaktär som parken ska ha. Och i den övergripande diskussions planen för hela kyrkogården från 1989 skrev man att det inte skulle vara några markanta skift i mellan de olika funktionsområdena, men följaktligen så är det ju ett skift i och med de gravstensägare som man ska förhålla sig till. Men de karakteristiska träd som finns som är hängande träd vill man ju bevara. Du kan ju även se att det för platsen här finns många blomstrande fruktträd och magnolior. Och tanken med detta är ju att det inte ska vara tråkigt att gå på en kyrkogård utan att det ska vara något som är upplyftande.

Kommer de frukter på dessa fruktträd så man kan komma och äta av dem?

Jo, men jag tror inte att så många gör det, men det finns också äkta kastanje träd som människor kommer och samlar ihop från för att sedan rosta dem. Det finns också begravningsplatser där det växer örter. På kyrkogården växer också ramslök och vi har en världsberömd dansk kock som blev världens bästa kock och han tog några av de ingredienserna till den här rätten som han blev världsmästare på, från den här kyrkogården. Detta kan man ju tycka är lite konstigt med alla de döda som ligger i marken och att det är en plats mitt i staden med där kanske inte den renaste luften står att finna och människor som går att kissa på gravarna. Oj.

Jo men så är det ju. Och med all den odling som pågår här är mycket av mentaliteten här på norrebro är sådan att det är vårt område.

Ok, nu är nästa plats vi ska stanna vid den här nere med små rummen av formklippta taxus.

Ja, det är ju mer traditionellt, kan man säga, för växterna på en kyrkogård. Så det är så här vi mer kan tänka oss att kyrkogården såg ut förr.

Ja, den här kyrkogården var också en av de första att ha en anställd trädgårdsmästare, 1805 anställde man en trädgårdsmästare som kyrkogårdsförvaltare, som skulle ha översikt och detta har satt sin prägel. Sedan var det ju så att kyrkogården inspirerats av den romantiska stilen där det skulle vara överraskningar. Det skulle inte finnas några raka linjer det skulle vara kurvigt.

Har man trädgårdsmästare på alla kyrkogårdar i Danmark?

Det varierar men på alla större kyrkogårdar i städerna har man det. På den här kyrkogården är elva människor anställda att sköta om kyrkogården året om. Sedan har man sommaranställda som arbetar. Det här tyckte jag var kul förra gången jag kom hit också men då var det bara en utövare här [Syftar på den grupp människor som står och utför tai chi på gräset innanför häckarna, på stopplatsen.]

Ja detta är ju den gamla delen av kyrkogården där det har varit urngravplats och nu har man fått den här lugna karaktären här med dessa taxus häckar. Det blir ett egen del i den stora kyrkogården.

Ja det blir som ett eget rum här.

Ja detta är också en av de platser som vi skulle använt som undervisnings trädgård. Men människor blev arga när vi kom och skulle plantera rödbetor och annat i deras parkrum. Så där kommer den mentaliteten in i gen att detta är vårt. Men det är även så att hemlösa slår sig ner här och bor här under hela sommaren, det händer ofta.

Ser man det som ett problem att de är här.

Alltså de är välkomna så länge de inte stör några andra. Här kan man säga för platsen att man också valt att ha just den här rumuppdelningen med de här häckarna.

Men här har det alltså varit askgravslundar?

Ja men det har varit markerade askgravar till skillnad från askgrav fält.

Nästa plats jag har valt är en annan askgravplats och det är ju en sådan där man inte vet var de är begravda. Som vi ska gå ner till nu. Nyttjas den platsen på liknande sätt. Den har ju lägre häck.

Ja det området är ju mer enskilt, så det blir ju extra privat. Det man kan se är att folk har med egna stolar och har barnfest. Man är ju lite avskilt och bakom här ligger ju också två stora skolor.

Är de skolor som finns här något som påverkar till att man vill göra ännu mer park.

Ett problem som man har med detta är ju att man inte vet vart gränsen för den nya parken ska ligga. För år 2020 så ska ju detta bli parkmark. För nu har vi kyrkogården avstängd omkvällen.

Kommer man då att flytta staket och så att man får ett nytt vid gränsen för kyrkogården.

Detta är något som man inte har tagit ställning till, men har sagt att man inte vill ha någon markant övergång. Sedan vill man också se till att kyrkogården inte mister sin karaktär. Men det går ju inte heller att ha den öppen hela tiden. Dock är det ju så att du kan komma in på kyrkogården när den är öppen sedan kan du lämna kyrkogården när du vill då man har sådana karusellgrindar som det går att gå ut genom men inte in. Men på Norrebro är det många studerande, detta är latina kvarteren, de brukar ofta kyrkogården som plats för studier, så ligger man här och läser.

Ja det är ju bra, men jag tänker på det finns knappt någon belysning här.

Är det för att man inte vill ha någon nattvistelse här.

Ja, men vi har övervägt att ha solcells belysning som är låg och diskret, så att man ska kunna ta sig dit man ska en afton.

Ok, nu ska vi upp här för att komma till nästa plats.

Okej, det lilla huset vi passerar nu var tidigare vaktmästarhus.

Den här platsen med häcken och muren som skiljer kyrkogården från biltrafiken och staden som är utanför.

Ja detta gör att mycket filtreras bort, för fem meter på andra sidan har man en mycket trafikerad väg, det är nu en av Norrebros mest trafikerade vägar. Då norrebrogade håller på att byggas om. Så Jagtvej är nu riktigt trafikerad. Det blir mycket bilar som stannar också då det finns många trafik lysen.

Där framme går det också att se området för där den nya metro stationen. Hur kommer den att påverka?

Ja det är också intressant, för det är ännu oklart om den stationen ska komma att avgränsas från resten av kyrkogården. En metro station ska du komma till dygnet runt, medan kyrkogården ska vara stängd vissa tider. Man kan också föreställa sig att väldigt många människor kommer med cykel, som vi pratade om tidigare och de ställer ifrån sig sina cyklar vid stationen. Men detta kanske då även sprider sig in på kyrkogården. Men det är idag oklart om det blir en fast bakkant som gör att man bara kan komma till stationen från trafiken eller om det ska vara en mur som det går att ta sig igenom.

Men för visst är det så att det också är några gamla hus som också ligger där som har tillhört kyrkogården, som man har valt att bevara.

Ja dessa byggnader har en historia, men vad dess funktion idag ska komma att vara har man inte tagit ställning till. Om det ska vara en del som förtäljer kyrkogårdens historia eller Norrebros historia genom den kultur historia som går att berätta genom byggnaden. Eller om det är så att det kommer bli ett kafé eller vad det nu ska vara. Nu när vi går här kan vi ju också se fler människor som ligger här och solar och de väljer ofta ställen där det är mycket solinfall. Men senare på säsongen kan man se att människor väljer de skuggade platserna. Många gånger kan man även se folk som har pappa ledigt [vi går förbi en man som ligger i gräset och solar och bredvid står en barnvagn i skuggan.] och ofta är det ju också bäbisträffar där föräldrar ses som nyligen har fått barn. Där man kan se barn som lär sig cykla och gå då man här inte riskerar att bli överkörd av trafik.

Nu ska vi ta oss in här till den stenstrukturen som får utgöra nästa plats. Ok, det är också ett urngravs område. Det är ett konstprojekt som uppkom för några år sedan. Det är också en av de aktivare delarna av kyrkogården. Monumentet som är här är skapat av en konstnär som heter *Morten Stræde* och de omgivande stenlandskap är gjort av landskapsarkitekten Stig L. Anderson. Som skulle efterlikna de flöden som finns på kyrkogården. Det ska även finnas ett citat som ska få folk att tänka över livet och är ett projekt som är betalt av statens konstfond. Nästa plats ligger neråt där.

Ja, okej. Men som du kan se på den här platsen så är det skräpigare här, men så är detta också en av de få platser som inbjuder till att man ska sitta på den.

Ja det är skillnad skräp har jag inte sett på någon av de platser vi varit på än, men här finns det.

Och här där vi går nu de är askfälsgravar och här ligger folk också [när vi närmar oss nästa plats] Du kan också se ett annat konstverk där inne som är skapat av Peter Lunding, den installationen är den "gravsten" som finns som ett samlat monument för de som ligger här då det inte är några stenar på detta område.

För den skylten som är där nere och vad det område den representerar gjorde att jag valde detta som nästa plats. Men då som du sa att många är här för att sola och det inte finns några gravar utsatta. Går det inte att veta om folk är här för att solbada eller om de är här för de avlidna.

Men för detta område är samma arkitekt som gjort lösningen nere vi H.C Andersen, Eva Ekbrandt, där tanken var att man skulle kunna få och urskilja olika funktioner men med mjuka böljande vägar. Och alla de här paradisaplarna och andra träd som har starka färger på våren. Men att det även är en färgvariation senare på året i den här delen av kyrkogården. En tanke var även att denna delen skulle vara mer av en skogskyrkogård där den enda utsmyckningen för gravarna var den natur de stod så. Så det skulle då blivit en mycket lugnare miljö än den vi ser här.

Jag kommer ihåg sist jag var här och pratade med dig, att du sa då att man hade som tanke att man ville skapa något som kunde liknas vid en botanisk trädgård.

Ja med exotiska träd. Jo det var ju så att på kyrkogården så var det trädgårdsmästare som skulle bestämma vad det var som skulle sättas här. Här kan man också se sådan traditionella häng träd som är typiska för kyrkogården [ser bland annan en tårbjörk].

Det finns ju mycket gamla träd här också.

Ja de är runt 200 år gamla, då de planterades här i början när kyrkogården anlades. Det finns många som är här och leker med sina barn och här är en till cykel axel. [när vi passerar en till far med sitt barn och går över en cykel led som går genom kyrkogården.] Som binder samman Hans Tavsens park och Norrebrogade, och det är bra om man ska åka till västerbro så blir den här gröna cykelvägen en bra led.

Nu är vi framme vid nästa plats för gåturen.

Detta är den katolska delen av kyrkogården.

Jaha.

Kyrkogården är lite uppdelad i en protestantisk och en katolsk del och de här gravstenarna är katolska och de är kistor.

Hur stort är det katolska området?

Det går ner till det krucifixet där. Här ligger också belgiska och franska soldater begravda.

Hur tror du det spelar in på de som besöker platsen med de gravarna och det tillhörande monumentet.

Monumentet i sig är ju skapat av en franskbildkonstnär. Och ja det är också en sådan sak som besökare kommer hit för att se.

Nästa plats är den här stubben och dess omgivning [En stubbe som är urholkat efter ett stort träd, som står utmed en gång]

Ja den här stubben är rolig, det är många som sitter i den, exempelvis sitter folk i sin sovsäck och äter kvällsmat där.

Jaha vad roligt, min första tanka var bara att det var barn som nyttjade denna, som på bilden som jag använt för att markera platsen.

Ja, jag har för mig att det är en trädgårdsmästare som har valt att skära ut innehållet efter att trädet blev fält. Samtidigt nu när den får stå kvar så berättar den ju lite om den botaniska historia som finns.

Det finns mycket djur här, är det något som nyttjas av besökarna?

Ja många besökare kommer hit bara för att studera botanik. Eller för att bevittna blomningen, exempelvis på de många magnolior som blommar här.

Ja när jag var här för två och ett halvt år sedan på hösten så var det ju inte alls den här blomprakten som är nu.

Här kommer en skolklass nu.

Skolklasser var det en sån grupp som ni gav rundturer?

Ja, förra året besökte 15200 barn och unga kyrkogården genom skolan på runtur. Men ofta får de göra så att de får kartmaterial av oss så att de kan gå på egenhand och därmed får rekreation och inövad egen läring. Det händer även att de går på rundturer på egen hand men det vanliga är att vi ordnar det.

Hur tror du barnen påverkas inför framtiden genom att vara med och lära sig härifrån.

Ja de är olika, men som exempel får barnen i uppdrag att välja olika platser i uterummet och sedan motivera varför de väljer dem.

Vad brukar de välja då?

De är ofta miljöer som är lite som hålor och kojor av träd. Som de hängträd tycker barnen om och det är träd som av vuxna nästan uppfattas som hot när deras går helt ner till marken och det går inte att se in under dem.

Jaha, och så tänker de att de blir sådana otrygga platser där man inte vet vad som finns. Men barnen uppskattar dom.

Men ja sedan om det kan stå en våldtäktsman i någon buske, det är så naturen är den kan vara farlig. Men det handlar om att det finns en växelverkan, att man har öppna platser och sådana som är mer lummiga så att de kompletterar varandra. Men även så går man och finner uttryck för sådant som man har trott eller tänkt genom dessa uppdrag som de kan få av oss när de väljer platser. Detta genom att titta på reliefer och inskriptioner på gravar. Exempelvis när de barnet stöter på inskriptionen där den döda har skrivit "vi ses igen". Och det förstår inte barnet. Eller vi ses i paradiset, vilket inte får någon mening för ett barn.

Så det blir bara ett konstigt meddelande.

Ja för en troslös så blir ju meddelandet "vi ses igen", svårt något som blir omöjligt i deras tolkning.

Görs samma rundtur för äldre där de får tänka själva och vad säger i så fall dom?

Det är intressant för där är lite efterforskning gjord på äldre par som går och pratar, talar om sådant som man själv kunde tänka sig. Så man kan likna deras kommentarer vid bra upplysningar.

Nu ska vi röra oss in mot sista stopplatsen.

Mm, mot museumsavdelningen

Finns det de som kommer med tankar om hur man mer skulle kunna nyttja och göra med kyrkogården? Saker som kanske inte är möjligt idag eller sådant som de tänker att de skulle vilja kunna göra?

Alltså jag skulle säga att vi gör riktigt mycket som man inte skulle kunna tänka sig att man kan göra. Exempelvis som att också bruka kyrkogården som ett teatterum. Man har gjort en teater om Søren Kierkegaards tankar, som spelas upp här.

Jaha så man nyttjar de historier som finns hos de som är begravda här och gör en teater av det.

Ja. Om Filosofen Søren Kierkegaard, kyrkogårdsforskarens tankar blev dramatiserade här ute på kyrkogården. Så när man sedan går ut på kyrkogården efter att ha sett dramatiseringar så får man den här

kopplingen att livet är en väg till döden och att kyrkogården lever kvar även efter döden, när man har ett speciellt avseende med det man vill göra. Därför vill jag påstå att det inte är mycket som man inte skulle kunna göra på kyrkogården. Men man ska inte se ner på vad var person har för idéer om vad en kyrkogård är och man måste därför samla skräp så att det inte liknar Kungens havé efter en helg.

Är det mycket skräp där då?

Ja, det kan bli problem, man brukar ha människor som går och plockar skräp där från första maj, men det har man inte haft nu.

Finns det en oro att det ska kunna bli så här, med stationen och omändringen av kyrkogårdsmark till parkmark. Att fler människor dras hit?

Jo, men man har ju inte tänkt att det ska vara en "park" park där man kan spela fotboll. Utan vara tänkt som en park och de folk som bor på Norrebro och har medverkat i konferencer angående norrebrosidentitet. Och kyrkogården är en del i den identiteten, och riktigt många har fantastiska upplevelser i deras liv, om det nu är här man har kysst sin älskade eller lekt som barn så är det så att man är intresserad av att passa upp på platsen. Och ju mer man känner till en plats, alltså jag tror också att man måste ha en funktion som man känner till, i och med detta får man också en högre känsla av tillhörighet hos de som bor här och kommer hit.

Väljer man att kalla alla kyrkogårdar för parker, eller är det en skillnad med den här jämför med andra kyrkogårdar i Danmark?

Nej, alltså. Det är den här i staden här. Men det är också andra assistens kyrkogårdar i större städer. Jag gör konsult arbete för Odense assistens kirkegaard och de har också den här iden med att nå folket. Där har de också mycket urnbegravningar istället för kistbegravningar och i och med det blir det ju grönare och grönare. Och då skulle det tas beslut om vilka funktioner ville man ta in på kyrkogården och vad det kommer att göra på området men dels också vad människor har behov av att göra samtidigt som det ju också skulle vara den trädgård med det allvar som ska finnas i den. Men där finns det också motionsslingor som många nyttjar och det gör de hela året. Som man gör här också och jag vet inte om folk som gör det tänker på att de är på en kyrkogård, med det är olika rum man löper i. Hur många parker finns det mer här i området som går att välja på med andra karaktärer?

Det är ju då Hans Tavsens park och Norrebro park, varav Norrebro ligger på fem minuters promenad avstånd härifrån, men de har inte den här karaktären. Jag tror att det här med att man kan få egna rum, som vi såg bortom häckarna att de får en egen funktion där, det får man ju inte i en "park" park med de stora ytorna där det går att se överallt, detta blir mer intimt. Det är även svårare att mötas i en annan park, här går det istället att ha en destination där man möts vid Søren Kierkegaard grav eller H.C. Anderssen, det är olika dimensioner.

Det finns mer fasta punkter som går att använda sig av. Likt att det är en massa små trädgårdar som är sammanförda till en enda stor. Det var alla platser för gåturen. Den avslutande frågan för hur kyrkogårdar kan bidra till en hållbar stadsutveckling, hur ser du på det?

Ja det är ju ett stort ämne, men det finns ju en ung befolkningsgrupp som kommer hit till kyrkogården, unga muslimer, de kan komma hit och ha kyrkogården som ett frirum då deras föräldrar inte kommer hit.

Så det blir en fristad för unga muslimer.

Ja det kan man säga. Hur man föreställer sig att kyrkogården ser ut i framtiden är vidare ett forskningsprojekt som jag själv sitter med i. Där framtidens kyrkogård blir dels något som är mer integrerat i livet, så de döda är med oss mer i livet. Det sker även en stigning i kistbegravning vilket har att göra med en eko-trend. Man ser ingen anledning i att slösa massa energi och bränna en kista genom att värma upp en ugn till 1100-1200 grader. En ny trend är även, om man är riktigt med på eko-trenden, så begravs man i pilflätad kista.

Men det tar ju mer plats med kista.

Men det är ingen fara då det är 95 % som kremeras och av dessa 95 % placeras hälften i askfälsgravar. Så det finns plats till de som vill ha egen begravningsplats. Men dessa 95 % gäller för städerna. På landet är det istället runt 70-80 %. Men det är även beroende på vilken tro man har, katoliker blir ju exempelvis begravda hela. Men också muslimer som vill ha orörd jord och att man sedan ligger på platsen för evig tid. Även kan ju sägas det att den här kyrkogården har många fler brukare, då den har det rekreativa för de lokala, de har transportsträckorna för arbete och skola, kulturturister från hela landet och världen och så klart gravstensägarna. Så det är tre föremål, det är parken, museet och kyrkogården.

Då har jag fått besvarat de frågor jag ville, är det något som själv vill ta upp utöver det vi pratat om?

Ja, den här gåturen, kändes inriktad på naturen, den var nästan kulturfri. Du hade inga kulturella fixpunkter. Det var landskapet som var i fokus. Det är nog min utbildning och inriktning för arbetet som färgat gåturen. Jag hade själv aldrig gått den här turen, jag hade satt ut min tur efter bestämda monument. Som har sin egen funktion och därmed markerar delar av kyrkogården. Som det lilla gula mausoleum et, det ger en karaktär till den delen. Byggnadsverk, monument och murar ger karaktär. Murarna är ju markanta som de gröna murarna som du valde ut.

Ok du hade alltså mer utgått i ifrå, som mitt enkla val av H.C. Andersens grav och arbetat utifrån det sättet.

Ja. Men också Søren Kierkegaard och Niels Bohr.

Vad kan dessa personer skapa för olika karaktärer och tillföra till miljön?

Bohr monumentet, som är ett stort monument, skapat av skulptören Willumsen. Mittemot, på den motsatta sidan av poppelallén har Bohr "gett status" till ett grav område som gör att de som ligger begravda där får en förhöjd status på sitt område samt att det väcker information om vem han var. På denna sidan av poppelallén, finns även en bautasten. Då ska jag titta på dessa nu när vi är klara, tack så mycket för all information. Om du inte har något mer så avslutar vi nu.

Bilaga 5

Intervju med Rolf Bergström trädgårdstekniker driftschef kyrkogårdsförvaltningen (Östra kyrkogården)

Kyrkogårdens storlek och om den har olika delar vilka är dessa och hur stora är de?

De är uppdelade i gravkvarter, traditionella gravkvarter. Sedan har du den här askgravlundan som är mycket speciell med sin definitiva karaktär av rekreations yta, sittplats, sola, prata, umgås och titta på andra. Sedan har du då kommunikationsytorna och sedan också våra, kyrkogårdsförvaltningens, materialgård och ekonomi byggnad, sedan också genomfartstrafik och hade det inte varit det hade du knappt sett en människa idag.

Har storleken en betydelse i förhållande till de som besöker kyrkogården?

Det är svårt att säga, de flesta som besöker kyrkogården besöker ju sin grav, en grav som man har en anknytning till. Besöker man en grav till en avlägsen släkting som man inte besökt på länge, då fascinerar man nog ofta av att det är en stor kyrkogård. Jag har aldrig hört någon besvärats av att den är stor, men det är klart att det kan bli svår orienterat om det är mycket häckar och så och då blir det jobbigt.

Vilka är brukarna/besökarna? Varierar brukarna utifrån årstid, dag i vecka, tid på dygnet?

Ja det varierar, man kan säga så här. Måndag till fredag från sex till åtta så är det i regel genomfartstrafik och joggare. Sedan nio kommer föräldralediga med barnvagnar och en och annan som inte jobbar, som ska ner mot stan. Mot kvällen vid fyra, fem tiden är det genomfartstrafik. På kvällen är det ingen aktivitet egentligen. På lördagar och söndagar då är det lite annan form, man besöker gravarna och för att sköta dem och för att sitta här. Då minskar ju också genomfartstrafiken med folk som ska till och från jobbet men kan ändå vara högre då många kanske ska ner på stan. På vintern sköter man inte gravarna utan besöker kanske en helgdag och sätter ut ett ljus och genomfartstrafiken är ungefär den samma, om det inte är snö då lite fler tar spårvagn.

Nyttjar olika organisationer kyrkorummet, hur?

Det händer men det är inte så vanligt, men det finns något i Göteborg också som heter walknet, där det är några engagerade människor som gör stadsrundturer.

Vilka räknas som brukare av kyrkogården?

Det är alla som besöker den, först och främst de som gravsätter en avliden. Begravningsentreprenörerna, kistfraktare, musiker, präster, gravstensuppsättare, vanliga besökare. Många brukar kyrkogården på det sättet. De som då exempelvis ska sätta upp gravstenar måste ju ha service så att de hittar vart de ska någonstans. Det är därför viktigt med skyltning.

Hur kommunicerar man med brukarna?

Genom skyltning och hemsida.

Finns det regler för vistelse på kyrkogården? Vilka är i så fall dessa, vart går de att finna?

Det är den lokala ordningsstadgan som gäller och den finner man på nätet.

Oenigheter som kan uppstå mellan brukarna/besökarna på kyrkogården?

Många stör sig på att man upplever att andra personer inte visar hänsyn. Jag vill inte säga att det är så att det är en brist på hänsyn, men man upplever att folk inte visar hänsyn. Då olika människor som besöker kyrkogården är i olika sinnestämning, beroende om de har förlorat någon närstående eller bara är på väg till jobbet, så uppfattar man ju platsen olika.

Marknadsförs kyrkogården, i sådana fall hur?

Rolf - Då vill jag ställa frågan, vad ska vi marknadsföra?

Joakim - Jag tänker att hur informerar man om att den finns.

Rolf- Det vet alla, alla vet att det finns kyrkogårdar. Det dör 90000 i Sverige och de kommer hit det finns ingen konkurrens. Okej, vi har naturligtvis också en skyldighet att informera allmänheten om vad vi gör, med tanke på just det här med begravningsavgiften, att du betalar på din skattsedel till oss. Vilket gör att vi är skyldiga att informera dig om vad vi gör pengarna. Men marknadsföring blir lite felaktigt.

Vilka myndigheter behöver kyrkogårdsförvaltningen ta kontakt med för planering förändring av kyrkogården?

Länsstyrelsen

Finns det myndigheter eller andra organisationer som rådföras/kontaktas vid för planering förändring av kyrkogården?

Nej.

Efterfrågar olika religiösa trossamfund olika funktioner av kyrkogården, bortsatt från skilda krav för begravning?

Jag kan säga det att vi har två muslimska begravningsplatser, så har vi avsatt platser för amedia muslimer. Men jag känner inte att det har varit något direkt problem. Men det har alltid gått att tillfredsställa.

Interagerar de som arbetar på kyrkogården med de besökande?

Går jag runt på kyrkogårdarna med min varselväst så jag självklart kommer det fram folk. Men jag går inte fram till folk. Ser jag däremot någon som håller på att plantera graven, så säger jag å vad fint eller något liknande. Är det en liten kyrkogård, så hälsar jag alltid, fast jag inte känner dem. För att de ser att jag jobbar här. Och då tycker jag att man kan hälsa på dem. Men jag kräver ju inte av skolgårdarna som jobbar här ska hälsa på folk.

Hur många arbetar på kyrkogården, varierar detta beroende på säsong, om ja hur många på respektive säsong?

30 stycken jobbar här året runt och 60 stycken på sommaren.

Vilken utbildning ska de som arbetar på kyrkogården ha?

De flesta har ingen, trädgårdsutbildning alls och det här är ett jätte problem. Vi får ju inte in utbildad personal. Det går till så att sommarjobbare kommer hit flera säsonger efter ett tag är de lasade sedan väntar de bara på en fast plats. Så det går aldrig att söka någon utifrån, de som får jobben har jobbat här i 5-10 år som säsongs anställda. Däremot kan vi ju anställa säsongs arbetare som söker sig hit, det är dock inte alls vanligt att folk gör det. Detta kan ju vara så apropå marknadsföring att vi är lite dåliga vid rekrytering, för det har alltid varit så lätt att få folk. En annons gjordes för några år sedan och den var bra för då fick vi in lite ungdomar med invandrarbakgrund, då det är något vi har saknat. Men det är ingen utbildning som krävs för att jobba här, men önskas att de har erfarenhet av markarbeten och grundläggande trädgårdsutbildning.

Hur många gravar sköts generellt av privatpersoner istället för personal?

Ungefär 40 % sköter vi. I dagens läge väljer man att göra annat för pengarna också. Förr lade man alltid undan en viss summa av pengarna från arvet. Men idag vill man göra annat så någon i släkten säger att jag sköter graven, vi behöver inte sätta in några pengar till gravskötsel. Men däremot kommer man efter några år men i början vill man sköta graven själv. Det är inte bara så att det är en ekonomisk aspekt det är också så att man vill göra det, det är något som tydligt märks, då det är de som lägger ner jätte mycket tid. Det kan sägas också att om det är en yngre människa som avlider, vilket jag kan se ur ett trettio årigt perspektiv. Att de gravarna är mycket mer besökta än vad de var för trettio år sedan. Så antalet besök per grav av efterlevande, har definitivt ökat.

Hur ser utvecklingen ut för hur man vill begravas?

Man vill ha det så lätt som möjligt och då är det en askgravlund med en namnbricka ingen grav att sköta. Men det finns en plats att gå till och sätta en blomma eller tända ett ljus, utan att ha ansvaret, som kan upplevas som betungande. Vilket också kan bli en källa till irritation mellan syskon om de är

en som måste sköta mer än någon annan. Minneslunden däremot som är helt anonym kommer antagligen att sjunka i antalet gravsättningar.

Gåturen

Joakim = 1 (ojämna nummer) Rolf = 2 (jämna nummer)

Nu startar vi med första punkten här för gåturen och det är trappen och kappellet.

Här var det ju inte så snyggt.

Vi kan ju föreställa oss att det är snyggt.

Vi kan ju säga så här jag tror inte att det är så många som nyttjar den här vägen.

De sittplatserna som är här då.

Nej. Om jag då säger vad jag upplever är att folk vill inte sitta, för det förstad där det är smutsigt gamla löv och så. Sedan har du grenarna upp i nacken. Sedan tycker man att det är för otryckt.

Okej, så detta är inte något som man ser som en mysig plats att slå sig ner på. Även fast det kan tänkas att den här platsen har en viss rumskänsla.

Alltså det här med rumskänsla är jag så allergisk mot. Jag tror inte på det. Det är någonting som vi har lärt oss. Vad jag ser så vill folk inte ha rum de vill ha rymd. Sedan kan jag tänka ig då rumskänslan här, men det är pågrund utav att du har rymd åt det hållet. [Rolf pekar mot askgravlunden].

Du menar att om det varit mer instängt och det funnits mer höga träd runtomkring, hade platsen varit helt otänkbar?

Absolut. Varför sitta här det är ju mycket roligare att sitta där nere och titta på folk, här kommer inte en människa. Men det är klart vill jag hålla mig lite undan en solig dag när jag varit ute hela dagen och druckit öl, då kan man ju sätta sig här och slappna av. Men du vet fästingar och skräp. Att sätta sig här högst upp vid graven vid toppen av trappen är inte heller något du tror på?

Nej.

Den här platsen utifrån andra synpunkter som vi talades vid om innan, historiska och kulturella vinklar.

Här ligger ju då många av de gamla kända Göteborgarna begravda, så det finns ett kulturhistoriskt värde på det sättet. Sedan är det en hel del studiebesök, pensionärsföreningar.

Är det främst pensionärsföreningar som kommer hit och gör studiebesök, eller kommer andra intresse organisationer eller skolor som kommer hit.

Ja, det finns ju men i vilken omfattning det vet jag inte. Men det sker.

Oj, där var ett rådjur. Här är nästa plats toppen. Vad säger du om hur man använder och skulle kunna nyttja den här platsen?

Slakta bilar, vi har haft ett antal bilbränder här uppe.

Jaha så människor åker upp hit med sina bilar och tänder eld på dem.

Det här är ingen plats man nyttjar.

Det kommer alltså inte upp människor hit och sätter sig?

Nej, vad ska du hit och göra?

När jag var här förut för ett par veckor sedan träffade jag på en man som satt här och tog sig en öl. Han berättade att han brukade sitta här och titta på utsikten. Men du har inte sett det som en plats som människor nyttjar? Nej det är det inte... Här har du nog förmodligen nordens största grav. Seaton.

Vem var Seaton?

Han var köpman, grosshandlare Arthur Seaton.

Är det här en sådan punkt som människor kommer och besöker kyrkogården för.

Ja då tittar man på den här. Men å andra sidan, yngre människor i Göteborg har ingen aning om det, du måste ha nästan en koppling för att förstå det.

Tror du att det kan finnas en risk att ett värde går förlorat i och med att det bara är äldre som vet om och besöker dessa platser?

Om jag frågar ungdomar, och det har jag gjort, Georg Rydeberg är?

Hmm, jo är det han som ligger där.

Nej det var en skådespelare. Douglas H.G. kommer du ihåg honom? Nej.

Sådan här personer faller ur minnet, det är inte intressant efter en halv generation och det kommer att bli mindre och mindre intressant. Förr i tiden var ju det här förebilder. Douglas H.G. var han som spelade lille Fridolf, ja och det vet inte ens du vad det är.

Nej, jag vet inte vad det är, jag har ingen aning [båda skrattar].

Svenska filmer 50-tal. Folkkära. Och jag menar många av de här lever ju hos mig men yngre människor som du kommer inte ihåg dem. Seaton är ju ingen jag kommer ihåg. Men graven är ju dess utom väldigt, här inne är det gravkammare med guldmosaik och i dagen läge skulle den här graven säkert kosta 25 miljoner och bygga. Så därför är den lite speciell på det sättet. Själv bor jag på något som heter Seatons strand, så då förstår du hur jag har koll på detta.

Ja det är klart då vet du. Den här runda som står här på toppen av berget, vad är det?

Det är en urngrav. Och vad jag vet är att de här Hedlunds var emot att man skulle bygga en begravningsplats här. För då var det ju också så att det här låg ju utanför stan. Hit kunde man bara ta sig med häst och vagn. Och det var ju då någon gång vid 1800- att ska det byggas nya begravningsplatser så ska de vara utanför städerna. Och det blev ju Östra, Västra sen har du ju då i Karlskrona en som låg utanför stan men nu numera ligger mitt i stan. Västerås och Örebro. Men tanken var att de skulle ligga utanför städerna. Och de gamla kyrkogårdarna, de låg ju mitt inne i stan, de var marknadsplatser, folk träffades och det var kanske den enda lilla gröna oasen där du kunde få ha lite avskildhet. Så där har det förändrats.

Nästa plats är ner här om det inte är något mer här uppe som du tänker på specifikt.

Nej.

Här är en gravsten med ett skepp på.

Ja som sagt här ligger de gamla Göteborgarna, Sahlgren och...

Så mer eller mindre alla här har en historia?

Ja och här köpte du ju gravar, och de här var inte billiga. Nu idag är gravar fria, men på den tiden fick du, nu är det svårt att räkna men säg 1861 en grav kostade hundra riksdaler i motsvarande penningvärde i dag är det ungefär 8000 kr, det var bara för marken det, men det är vad du kunde handla för idag. Men om du skulle jobba ihop lika mycket pengar så fick du jobba ihop nästan en årslön.

Då kan man förstå att det var rika människor som hade sina gravar här. De allra flesta gravsattes ju i vad man kallar för allmänna gravar, det fanns också här men det finns inga spår av dem nu. Det var ett gravskikt som försvann 1961.... De här sfinxerna är ju väldigt snygga.

Ja och här är nästa plats för min gåtur, med bänken mellan sfinxerna. Ja här kan ju folk just gå upp för att det finns en nyfikenhet kring graven. Man ser ju där nerifrån att det är pampigt [pekar ner mot vägen]. Har man gått här runt det här stråket, då kanske man funderar på vad är det här för någonting. För det är väldigt mycket folk som passerar här igenom. Använder kyrkogården som genomfart.?

Ja, cyklist, gångare men även då många med barnvagn.

Motionärer?

Ja i mindre utsträckning, men visst finns det också. Men det är genomfarts trafik här. För alternativet att åka vägen runt och det är mycket trafik och det är spårvagnar. Så då genar man över kyrkogården. Om du ska ner till stan.

Den graven där Seaton ligger, med mosaik i guld. Är det något som människor har möjlighet att få komma in och se?

Nej. Det är våran grav så att säga, kyrkogårdsförvaltningens. Det finns släktingar kvar, men de har inga pengar så de har lämnat den till oss. Och vi bevarar den. Då den är kulturhistoriskt intressant. Vi kan säga själva vilka gravar som är kultur historiskt intressanta och vilka vi vill bevara. Så om vi tycker att den här graven är kulturhistorisk den vill vi bevara så säger vi det. Däremot säga det nej skit i den här, vi tar bort den. Då kan jag förvänta mig det att det kan vara någon som känner till det och kommer och säger varför tog ni bort den jag har ju bilder på den. Då kan det vara lite besvärligare. Så det är inte bara så att man kan skövla, för då blir det en väsentlig förändring. Det måste se enhetligt ut. Här är föresten ett av brandoffren från diskoteks branden.

Är det en av de få nya gravarna som har fått komma hit på berget?

Nej nu är det rätt mycket nya gravar här eftersom vi tar igen, så många av de här gravarna som du ser är faktiskt lediga.

Så man bara väntar på att en ny person ska vilja begravas här så byter man ut gravstenen och stoppar ner nästa person.

Man behöver inte ens byta ut gravstenen. Utan man graverar om den. Till exempel den där graven där, med all sannolikhet finns det ingen gravrättsinnehavare till den och den tillhör oss. Så då kan vi återupplåta den på nytt. Men bedömer vi då att den här är kulturhistorisk då kan vi inte återupplåta den. Den här är inte kulturhistorisk, men den är ju fin i sig och har ett värde, vi tar ju inte bort gravstenar för skojskull. Att ta bort en sådan här gravsten kostar ju tiotusen. Då man ska ta hit en grävmaskin, det ska fraktas bort, det ska krossas. Dock en vanlig liten sten som bara ligger i gräsmattan kostar 500 kr att ta bort.

På vissa kyrkogårdar plockar man ju bort stenar eftersom. Varför väntar man inte med att ta bort alla gravar på en gång då?

Ja. Vi kan fortsätta här ska du få se på mer exempel [Vi promenerar i utkanten av den större cirkeln nedanför kullen]. När vi går här kan man säga att det är frånsett kulle, ganska plant här och sen är det ja jag kan själv tycka att det är ingenting. Att det bara är tomt. Och här hjälper det inte att skapa ett rum. Tyvärr det är bara en sådan plats som, ja det är bara en kyrkogård. Här har du då en gammal grav, 2008 så den är omgjord.

Så här har man bara slipat om framsidan och graverat in en ny text. För det verkar ju vara något som är på tapeten nu att återanvända gravar. Ja och det har vi gjort i trettio år.

Jaha så det är gammalt.

Ja snälla någon det började ja med på 80-talet i Skellefteå, så återanvände jag gravar. Och nu pratas det om och det verkar så himla märkvärdigt. Vidare den här graven den har ju inget värde. Alltså gravanordningen [vi tittar på ett gäng skifferplattor med ogräs i mellan.] det kan vi vara ganska överens om, det är ingen som vill ha den här graven. Det kostar för mycket och rensa och så då vill man göra om. Den är för opraktisk. Ni har ingen plats där man ställer upp gravstenar heller, inte vad jag har sett i vilket fall.

Nä men det gör man inte. Varför skulle man göra det?

Det är något som jag har fått berättat för mig genom universitetet, att det försiggår för att lagra gamla stenar.

Ja och det är ju det sämsta du kan göra. Antingen ska den stå kvar och återanvändas eller också ska den tas bort. Att flytta den någonstans det förvanskar ju bara värdet. Och jag tror inte att det är någon som gör det idag. Men på småkyrkogårdar, vaktmästaren kan kanske tycka "Jag ställer den här". Men absolut inte, ska den sparas för eftervärlden då ska den stå på sin plats.

Jaha i annat fall ska den alltså destrueras.

Ja. Man får vara lite antingen eller.

Det kräver alltså att man också har lite koll på vad de som ska ha en begravning efterfrågar för något.

Ja vad vill du ha. Ja så vi har ju några stycken som har som sin huvudarbetsuppgift att visa gravar.

Så kyrkogården blir som ett showcase där man visar vad som finns.

Ja precis.

NU är det väldigt grönt tillskillnad från när jag var här sist och gjorde min gåtur vi ska upp så till den bänken vid den hamlade häcken.

Där har du en motionär och där är en med barnvagn. Och då är det så att det finns en liten gångentré där borta. Så det är väldigt vanligt att folk kommer den vägen då slipper man gå runt alltihop. Så här såg det också ut förr i tiden, då var det sand överallt.

Istället för gräs?

Ja och varför hade du inte gräs? Du hade ju inga gräsklippare. Gräsrojarna kom på slutet på 70-talet. Det ända som du kunde göra var att skyffla. Men fick man inte ha boskap på kyrkogården som kunde beta. Eller detta vara kanske ännu längre tillbaka i tiden.

Ja alltså det har aldrig betraktats som helt okej att ha djur på kyrkogården. Men Gräset var ju högt, så visst kunde vaktmästaren eller klockaren släppa in boskap, men djur och kyrkogårdar, nej. Det är därför man har murar. Bland annat.

Så rådjuret som vi såg tidigare ska egentligen inte hitta in här.

Nej och varför var det så. Jo då man grävde gravar förr i tiden, gravkartor har funnits länge på de flesta kyrkogårdar, men du vet det var lagt varv på varv med nya människor i gravarna. Så det gick inte att komma ner så långt, överallt var det benbitar och då ville man inte ha in hundar och grävlingar på kyrkogården. Så därför låste man kyrkogårdarna så att det inte skulle komma in några djur. Och i städerna låste man också av den anledningen att man inte ville ha busliv.

Så kyrkogårdar är platser som där det sker en del "bus".

Ja kyrkogårdar är platser som efter mörkrets inbrott inte betraktas som riktigt helt okej att vistas på.

På kyrkogårdarna finns det ju ofta inte så mycket belysning, som på denna, är det för att man inte vill bjuda in mer människor efter mörkrets inbrott, en tanke är ju att lamporna skulle kunna göra kyrkogården som miljö tryggare att vistas på.

Jo, men ända till 50-60- talet så låstes kyrkogårdarna.

Så anser man därför att det inte har funnits någon anledning att ha belysning.

Nä vad ska folk göra där på natten. Vid den här platsen vid bänken är det då urngravar. Och vid den kan jag tänka mig att det aldrig är någon som sitter på.

Men den här bänken här det är inget som folk kommer och sätter sig på [vi är vid nästa stopp punkt bänken vid den hamlade häcken]

Om jag får fråga dig, hur ska du veta att det finns en bänk här? Varför ska du gå hit? Här är inte trevligare än nere i bältesspännarparken... Du förstår vad jag syftar på?

Ja jag tror jag förstår, bänkarna är inte här för att locka människor som kommer utifrån, de är till för om någon skulle promenera förbi så kan de då slå sig ner och vila. Det är inget mål i sig som man önskar locka folk till. Ja, jag tycker det och det är därför då du spränger in nya gravar. I och med att vi då tar tillbaka gravar gör det att det blir mer folk som besöker och ju mer folk som besöker, självklart desto bättre är det ur ren trygghetssynpunkt och så. Därför går det också att se här på Östra kyrkogården att för 20 år sedan så fanns det inga gravar att upplåta för man hade i princip inte tagit tillbaka någon, så på allhelgona var det inte så många ljus tända. Däremot på Västra kyrkogården där man hade börjat ta tillbaka och upplåta gravar, där var det ju nya gravar i alla kvarteren. Så det har betydelse, så därför att få in nya gravrättsinnehavare hit det är jätte bra för då får du en kyrkogård där det alltid rör sig folk. Och därför också när du bygger en kyrkogård, så har du ett område som en fyrkant. Där du har en entré, börja inte med att upplåta gravar vid entrén. Börja upplåta därinne, då rör sig folk inåt och sprid ut det. Annars får du områden där folk endera uppehåller sig där och senare på ett annat området och så vidare. Men sedan är ju folk så att börjar vi gräva här så får vi ju fortsätta i den graven. Men så behöver man inte alls göra. På det

sättet blir området också attraktivt för att det är många besökare till gravar, inte grannarna i omgivningen, de besöker inte kyrkogården. Om det nu inte finns några andra alternativ, finns det inga andra alternativ, då är det självklart att de söker sig till kyrkogården. Så man kan säga så här om det finns andra alternativ så går folk först dit innan det går till kyrkogården. Man väljer inte kyrkogården, å vad kul. [Rolf gör en mimik] vaknar på morgonen och säger "Annbritt ska vi inte gå och sätta oss på kyrkogården" Rolf, drack du mycket igår eller?" "Nej hur så" "Du uppför dig så konstigt" "Men kan vi inte gå till kyrkogården en förmiddag och sätta oss det vore väll fint" "Men snälla du kan vi inte hellre gå och sätta oss på en badplats och titta på lite folk"

Mm, folk går inte hit för att utföra aktiviteter som är roliga att se på.

Nä, precis och det är därför en kyrkogård är inte en park. Är vi överens om det?

Jag förstår hur du tänker, men jag har inte tagit ställning i frågan ännu.

Men en park vad är det för något?

En park är ju ett grönområde för utevistelse, en plats för flera olika funktioner.

Precis, rehabilitering och fritidssysselsättning.

Men man kan ju tänka sig att en park är ett grönområde i stil med en botaniskträdgård.

Ja, men då får du inte kasta frisbee och gå på gräsmattorna.

Men de aktiviteter som man gör i en botaniskträdgård, skulle ju också kunna utföras på en kyrkogård. Ja men då har du problemet, vill medborgarna också bekosta att kyrkogården också ska vara en botanisk trädgård. Då det redan finns en.

Min tanke med det här exemplet är alltså att en park är ett grönområde med en viss funktion och att kyrkogården sedan är ett grönområde med funktionen begravning.

Nej, det är ingen park det är en kyrkogård. Eller en begravningsplats, den är inte avsedd för fritidssysselsättning och rekreation, den är avsedd för att begrava döda på och avsett för minnesplats. Och för att där kunna bearbeta sorg och underhålla minnet. Du ska inte hit och kasta frisbee eller ha picknick. Sedan finns det ju invandrargrupperna som vissa tider åker och tar med sig bord och stolar och dukar upp vid vissa tider, men då är det något som ingår i traditionen och begreppet av död. Precis som vi firar vid allhelgona. Så om du vill stå vid din gamla kamrats grav på allhelgona och ta en öl, så visst gör det. Men sätt dig på bänken och ta en öl, då är det inte okej. Du förstår skillnaden. Det är alltså för att hedra de döda, minnas de döda och bearbeta sorg och bevara och hedra minnet. Ok, men bara för att förtydliga här nu, varför är det inte okej att inte ta den ölen på bänken istället för vid graven.

Därför att folk inte tycker det. Övriga besökare uppskattar det inte, så utifrån respekt från övriga besökare, bör man inte göra det. Och då kan jag säga det, då jag har pratat med tusentals personer och jag vet hur många som reagerar på att det sitter folk på en bänk och dricker en öl. De är många som har reagerat på att folk har hundar, folk har reagerat på att folk har cyklat. Köra bil är okej men cykla, nej det är mindre okej. Och det är väll för att det ska vara stilla. Och det är väll för att man inte tänker sig

en mamma som kommer cyklande utan att det är någon med hjälm och musik anläggning i 50 km/h och det är störande.

Det finns en tradition här över hur kyrkogården ska nyttjas?

Ja och den ligger väldigt djupt. Sen kan jag säga att på vissa ställen finns det, vi har något som heter Stampen här nere, där finns det fyra öppna ytor där det förut var gamla allmängravar, där fanns det inga andra grönområden i närheten. Där har folk i alla år suttit och solat och rastat hundar, jag tycker att detta är helt okej för det är inte bland gravarna. Men så mycket som det har reagerat på det här, under de tjugo år som jag har jobbat. Jag säger att det är jätte bra att det är folk där, för då fyller det en funktion och där är det så att det finns ingen annan parkmark, då tyckte jag att de ska få nyttja den grönytan som finns. För där finns inga gravar.

Nästa plats vi nu ska ta oss mot är trappen och gången uppe på kullen.

En annan sak man också måste komma ihåg är att en kyrkogård är ganska arbetskrävande. Jämfört med annan naturmark i städer.

Är det för att det kräver en hög skötsel intensitet?

Nja, jag skulle säga att det är mer för att det är så mycket gravar. Du kan ju inte köra med stora gräsklippare, här måste man gå med handsjagare. Ja och sedan är det många olika ytor.

Gravarna är det ni som sköter dem eller väljer gravägarna att överlåta den skötseln till er?

Här finns de då de här gamla gravarna och de tillhörde ofta folk som hade det ganska gott ställt. Så det finns väl en 8000 gravar som sköts av 23 arbetare och man kan väl säga att någonstans kring 40 % av gravarna sköts av oss. Och när vi nu pratar om det här med skötselintensivt så har vi björkar och vi pratade om botanisk trädgård, så vad vill man ha för en träd på en kyrkogård?

Ja är inte de klassiska sorgträden som hänger?

Du vill ha träd som varken har fröer eller löv eller någonting. Det här är ett elände.

Använder man sig av lövblås eller krattar man med tanke på att inte föra oväsen.

I regel använder man lövblås men idag kan vi ju se att de krattar. Men olika arbetslag gör olika. Här är det då sand på marken, men vi har nästan ingen sand kvar. Man byter ut successivt mot stenmjöl eller 5/8 beroende på. För att asfaltera det går inte träden spränger upp asfalten och asfalt det är dyrt. Här kan vi ju säga att den där lever farlig [vi passerar en grav med en vacker staty på] på grund utav statyn.

Jaha så den är stöldbegärlig

Ja folk drar sig inte för något. Niohundra nittionio av tusen, kan inte tänka sig att döda. Men det finns alltid de som inte har respekt för något, som behöver pengar.

Nu är vi då vid stoppet vid trappen och buskaget som skiljer av från övriga kyrkogården.

Ja den här platsen gjordes väl på det här sättet för att det var stor höjdskillnad. Sen om du kom hit och ville se ut en grav någon nära anhörig har dött så skulle du tycka det var fint här, på grund utav att det är lite kuperat här och det gör de flesta. Det blir mysigt och enskilt. Men

kommer du hit på vintern kan du inte gå här, det är mycket snö och is så du halkar. Sedan blir man äldre också och då orkar du inte ta dig upp här med rullator, det är även sådana saker man måste tänka på. Som du sa här för några veckor sedan och då är det inte fint här uppe. Men det som vi kommer till här nu lite längre fram det tilltalar mig, men om jag sedan skulle välja en grav här det vet jag inte, efter som det inte blir praktiskt för efterlevande. Och det kan jag säga, som jag hört från många, att de valt en grav och sedan har det hänt någonting med höften. Sedan står färdtjänst där nere och så ska man försöka ta sig upp med rullatorn, och det blir en jätte besvikelse att inte kunna gå till graven. Så det måste man ha i åtanke.

Är detta något man informerar om man visar gravar för de som behöver en.

Jag kan inte svara för hur de som arbetar här gör, men jag har själv visat gravar i mina dagar och jag brukar informera om att de ska tänka på läget utifrån tillgänglighetssynpunkt.

Nästa plats vi ska bege oss mot är den trädraden på andra sida med fågelholkarna.

[När vi går mot nästa plats passerar vi en mängd gravar, varav vi stannar till vid en stor grav i svart diabas] Här har du en ny grav och det kommer att göra att intrycket här förändras. För 20 år sedan hade vi tyckt att den här graven var fasansfull, för 30 år sedan hade den varit onämnbär. Idag accepterar vi den på ett annat sätt.

Och om 20 år är den helt naturlig?

Ja

Vart går utvecklingen med utseendet på gravar.

Man kan säga att det finns en skillnad på vart ifrån man kommer och vilken tradition man har, men invandrar grupper har i regel lite mer påkostade gravar. Exempelvis om man kommer från balkan så beställer man ofta också sina gravstenar därifrån.

Här är ett annat sådant fantastiskt monument som inte hade varit tänkbart för 20 år sedan, du hade aldrig fått sätta upp ett såns här monument. Och saken är ju den att det ska harmoniera med omkringliggande område. Men i dagens läge är det gravrättsinnehavaren som bestämmer. I vissa fall har vi drivit det ända upp till regeringsrätten och de har bara sagt att ni förlorar. Därför menar jag att tio sådana här gravar till så förändras helt bilden här. Men tar vi bort tio smågravar så händer det ingenting, Så det är ingen väsentlig förändring, men detta är en väsentlig förändring.

Nu när vi står här vid platsen med fågelholkarna, hur tänker du för den här platsen.

Detta är inte något som jag tror bidrar i sig till att folk kommer hit, återigen varför besöker du kyrkogården. Jo det är för att besöka en grav. Då är fåglarna inte särskilt viktiga. Dessutom har du ganska brottom, för du har så mycket annat du ska göra i dagens läge, du har varit och handlat och ska hem, någon börjar på tv. Stoppet vid graven blir därför inte så långt. Du vattnar och tittar till sedan går du och sätter dig i bilen och kör därifrån, det är inte så att bilen parkeras utanför och besökare promenerar in, inte på så här stora kyrkogårdar. Men beroende på

tradition kan man också lägga ner mer tid, [vi går förbi en grav med påskris och narcisser där en person med icke svenskt namn ligger begravd.] Påskris börjar komma mer och mer,

Väljer man att pynta graven efter årstid?

Ja lite grann, jag kan inte säga att det är en tydlig trend, men trenden att man pyntar mer den är kart och tydlig. Dock kan vi ju se här att huvudparten av de här gravarna de besöks aldrig, de har inte varit besökta på flera år. Då ska ändå dessa skötas själva. Sen väljer man gärna en grav i närheten av vatten så det går lätt att vattna.

De här skräptunnorna som står utplacerade fylls de av annat än sådant som kommer från skötseln av graven?

Nej det är ingen som åker hit och kastar skräp. Lyktor blir vanligare och vanligare året runt.

Ja för annars är det på de här genomfartslederna som man har byggt ut belysning

Ja det kan man nog säga uteslutande. Det finns kyrkogårdar där man inte har en lampa.

Vägnätet som finns här på kyrkogården är nästa stoppunkt som vi kan ta nu.

Varför är det 30 km/h?

Ja det kan jag också ställa mig frågande till.

Vi hade 20 km/h men det får man inte ha, det här är allmänväg och 30 km/h är det lägsta man får ha. Det är ju alldeles för högt men det är det lägsta vi får ha.

Används det som genomfart?

Ja den vägen därefter muren är genomfart så vi har genomfart här på Östra och Västra för att folk vinner så mycket i tid. Och även i köer.

De som är här på kyrkogården de stör sig inte lika mycket på bilar som de gör på cyklister eller?

Nej, det är konstigt. Jag vill inte säga att det är så, men det här är min uppfattning. Och det är om vi nu kommer och går här och det kommer en cyklist bakom oss så kommer cyklisten och plingar. En bilist han kör sakta och han tutar inte. Men en cyklist kommer och plingar, sätter upp fingret och förväntar sig att man ska flytta på sig.

Så det är återigen skillnaden i respekt mot de som är här på kyrkogården. Ja.

Användningen av konstgjorda blommor för pynt hur ser den ut?

Ovanligare blir det ju inte, så därför måste jag ju säga att det blir vanligare. Men infödda svenskar mycket ovanligt, invandrargrupper mer vanligt. Tygblommor sidenblommor kan komma. Plastblommor är hos oss väldigt fult.'

Om det dyker upp sådant då hör ni av er till de som har graven?

Nej, det gör vi inte. Snälla du, då skulle vi få hålla på hur mycket som helst och det skulle kosta pengar. Har du 105000 gravar så har du inte den möjligheten.

Den här platsen som vi kommit till nu här vid fontänen är nästa stopp punkt. Hur går dina tankar här?

Ja men det saknas något.

Är det någon del som man har tagit bort?

Nej, men som har blivit stulet. Ett stort skepp som stod upp på vågen. I brons, så någon har kört in med en lastbil/kranbil och lyft bort den. Inget större värde på den, men förmodligen så står den i en trädgård någonstans utanför Sverige.

Har man planer på att ersätta den på något sätt?

Vi kan inte få en likadan, för konstnären vill inte göra en likadan, även fast formarna finns kvar. Sedan har vi funderat på många andra alternativ.

Men och andra sidan, vem besöker den här platsen.

Det är samma tanke du har igen, folk är bara här för att besöka gravarna. Ja du går inte hit för att sätta dig och läsa här. Funderar över livet, nej då finns det bättre platser. Men däremot passerar ju rätt många igenom här. Ja, detta fungerar som ett litet nav eller?

Ja om du kommer in genom entrén där borta den lilla promenadentrén.

Så istället för att gå runt genar du igenom cirkeln.

Med bänkarna och så här är det mer tänkt som platser där äldre kan slå sig ner som promenerar igenom då?

Gud vad jag gör dig besviken jag säger ju emot hela tiden, jag låter som en gammal grinnig gubbe [skratt].

Men det är helt okej, det skapar bara en kul diskussion i förhållande till övrigt material, så säg det du tycker och tänker, och inte det du tror jag vill.

Ja det får man ju se till också, jag har ju upplevt och jobbat med kyrkogårdar i 30 år. Och jag har jobbat med många kyrkogårdar och begravningsplatser, jag har jobbat i Göteborg, Skellefteå, jag har jobbat åt Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation som konsulent och åkt runt på de flesta uppe i Luleå stift, Härnösand och hela Bohuslän och det är klart att man ju blir lite luttrad. Och så de sista åren, som vi sa tidigare med att det finns fler människor som pluggar nu. Så då måste man ju hitta fler objekt att titta på och parkförvaltningarna finns ju nästan inte. Det är en tekniskchef, sedan har du pelles mark, små entreprenader. Som klipper gräset i alla refuger och så. Men sedan finns det ju också lite grann som här i Göteborg har du Botaniska. Men det är också så att många inriktar sig på kyrkogårdar efter att de, märkligt nog så vi ju de ända där det finns en predestinerad skatt. Så på din skattedeklaration, så står det om du är med i Svenska kyrkan så står det kyrkoavgift varav begravningsavgift. Är du inte medlem så står det begravningsavgift. Det står däremot inte trafikskatt, hem och skola, sjukvård ingenting sådant, detta innebär också att vi har pengar. Och det är klart att det finns ett intresse att vara med att leka. Sedan finns det något som också heter kyrkoantikvarisk ersättning och för att få ut kyrkoantikvarisk ersättning för att göra kultur åtgärder på kyrkogårdarna så måste ju ha en kultur och bevarande plan. Därför är det ju många arkitekter firmor som har sysselsatt sig med att bevarande planer över kyrkogårdar. Så det har varit en klar nisch. Det fanns inte för 15 år sedan.

Så detta var ett sätt att plocka lite pengar ur kyrkogårdarna, men anser du att de har gjorts någon nytta med att dessa har skapats då?

Som så mycket annat i dagens läge, så gör vi en massa grejer som inte har någon som helst funktion egentligen. Men det har ett värde, självklart har det de. Det var också så att på 70-talet kunde du på kyrkogårdarna göra i

princip vad du ville, det fanns kyrkogårdar. Som tog in en caterpillar mejade ner allting, sådde gräs överallt och alla var nöjda. Så kan man alltså inte göra idag. Sedan kan man ju också säga det att pendeln har slagit över lite mycket i det här med att kyrkogårdar är så himla kulturhistoriska, så är det inte egentligen. Det finns vissa som är det och de ska bevara det som är kulturhistoriskt intressant men allting är inte det, bara för att det är en begravningsplats. Som sagt, Douglas H.G. Ja just det som vi pratade om tidigare man glömmer av och om några år har ingen alls någon aning om vilka de var. Ja nu har vi Viktor Rydbergs grav kvar och Askgravlunden, så vi beger oss vidare.

[Kommer fram till Viktor Rydbergs grav och ser sönderbrutna koppar delar till graven] Här ser du hur koppartjuvar har varit och brutit. Så det här med respekt är det ju brist på.

Hur ser du på den här platsen utifrån besökarna, det är ju mycket vintergrönt här också?

Nej jag tror inte att det är en plats som besöks. Och det gröna tycker jag faktiskt ska tas bort, då det är en 70-tals grej.

Om man skulle förnya planteringarna här då, vad är växtmässigt inne på kyrkogårdar idag?

Så lite som möjligt, höll jag på att säga. Lätt skött och träd stående i buskade inte friväxande. Punkter av buskage. Om du har en fin blomma här inne mellan häckarna är det ju ingen som ser den men sätter du den där ute då kan ju folk se den.

Är det sådant som människor uppskattar, små synliga färgexplosioner. Ja och då ska du satsa dem på de publika ytorna, där det märks. Att sätta ner det här, bland häckarna [stora *taxus* häckar som ligger nedanför Rydbergs grav] är bortkastat. Vidare tar man bort sådana här häckar så får man aldrig något klagomål. Utan det blir snarare tårt om. De som har gravarna där säger då att vad skönt att häckarna togs bort det känns så mycket tryggare nu när jag ser vad som finns runt omkring mig, Så det svårare att lämna ut en ny grav på ett område med mycket häckar än en där det är mer öppet. Nu har ju du kanske inte tänkt i de banorna att du ska välja en grav.

Nej det har jag ju inte gjort, men om man ser sig omkring så har ju det mer öppna området en helt annan kuliss, med de bakomliggande träden, det är vackrare att blicka ut åt det hållet.

Ja och just som du säger det här med kulisserna, brynen, är otroligt viktiga. Det är bakgrundslandskapet som är det viktiga och då får du det som vi pratade om tidigare, du får rymden medan du där bland häckarna får rummet. [Vi närmar oss sista platsen för gåturen, askgravlunden] Nu är det synd att det är mulet men det här kommer att bli en magnet, men lördag och söndag då är det smockat med folk.

Men om jag är korrekt underättad gjordes väll den här platsen om just för att det var smockat med folk?

Ja, det fattades sådana beslut.

Men nu är det skapat så att folk kan sitta här utan att det ser lika fel ut? Precis. Men jag har allt tyckt att det är trevligt att det är folk här och nu är det ju folk också som kan sitta här. Men sedan måste man ju också ha en viss ordning att stävja, men sedan finns det inte så många mer

grönområden häromkring. Du har det runt kyrkan och vid berget, så det är klart att här kommer det att sitta jätte mycket folk när det blir fint väder. Då den inbjuder till att sitta, folk känner sig trygga, man har uppsikt och ser vad som händer. Skulle jag vilja vara lite mer för mig själv kan jag sätta mig och vara lite mer för mig själv. Så här kommer det att vara folk, jag kan tänka mig att till och med någon släpar hit engångsgrillar på sommaren. Som vi pratade om färgexplosioner och påskliljor förut, här är det ju viktigt att det kommer färger som folk kan titta på, genom att sätta lökar. Sådant märker alla, det syns.

Jag ser här nu att jag missat min första plats för gåturen men det är slänten/sluttningen där upp under träden. Hur tror du att den nyttjas eller kan komma att nyttjas.

Ingenting. Annat att det är en del i bakgrunden sett härifrån. Från andra sidan upplever man den inte och folk kommer inte att dras dit. Det är så att människor sitter inte gärna under träd och buskar för man har hört talas om TBE och fästingar och sådant är lite läskigt. Förr var naturen skrämmande utifrån det perspektivet att det fanns tomtar, troll och okända djur.

Den avslutande frågan, då hur tror du kyrkogårdar kan bidra idag eller fram över i frågan kring socialt hållbar stadsutveckling?

Jag har funderat en hel del i det hela. Vi kan säga så här att i kyrkogårds Sverige har vi varit väldigt traditionella och det finns många orsaker till det. Men vi har aldrig kunnat tänka oss att bara kunna göra en kyrkogård, som är bara för urngravssättning. Utan vi har sagt att på en kyrkogård ska det finnas möjlighet till både urngravsättning och kistgravsättning. Det går inte att tänka sig att bara den här platsen som den här askgravplatsen skulle byggas för sig för urngravar. Jag tror däremot på att man skulle ha flera sådana här små minnesplatser i staden, små begravningsplatser. Det tror jag tror jag väldigt mycket på och då kommer vi in på det här som du säger med parken. Då är det en plats för rekreation och minnen, men i dagens läge är det omöjligt att göra sådan plats.

En sådan plats skulle då alltså vara mer lik det som vi idag traditionellt kallar park?

Ja den tar inte så stor plats och sedan är det en möjlighet för de boende, då de inte behöver åka två mil.

Då tänker jag på att människor idag är ju inte lika fast bosatta till en plats, det händer ju lätt att människor flyttar. Ska man då ta med sig graven?

Det som är gravsatt det flyttar man inte. Men det spelar ju egentligen inte så stor roll, du skulle kunna flytta namnbrickan och du kan flytta en gravsten.

Så då kan man tänka sig att alla de här minnesplatserna som man placerar ut i städerna hör ihop på något slags sätt och så kan man bara flytta med sig namnbrickan och sätter den i den minnespark som är i närheten till dit man flyttar.'

Mm, du sa det på ett sätt som jag kanske inte riktigt skulle säga det på, men det låter bra. Men vi har ju varit väldigt restriktiva med att tillåta flyttningar, att man gräver upp något ur jorden och flyttar ben och aska, det känns för mig väldigt absurt och konstigt. Men däremot att ta med sig minnet, det gör du ju ändå. Det som läggs i graven när jag dör är ju ändå

inte jag det är ju ändå bara mina gångkläder, som en gammal överrock. Till de som då har flyttat och känner att det är jobbigt att ha en grav kvar på annan ort, säger jag, återlämna graven. Så tas gravstenen bort och någon annan kan använda platsen. Men det ligger inte riktigt nedärvt att man kan göra på det viset att byta plats att gå och minnas vid.

Detta kanske är en grej borde marknadsföras mer?

Möjligt. Men det här med att lämna tillbaka gravar, folk, är väldigt rädsla att gravar ska bli vanvårdade. Men då är det bara att ta bort graven det finns många andra sätt att vårda minnet på. I den kultur vi lever är vi så väldigt vara vid det förhållande som finns till den fysiska graven. Det tror jag är kulturen som styr och inte är något som styrs genetiskt, utan det är bara att vänja sig av med.

Ja, det kommer kanske att ändras.

Ja det kommer det att göra, vi åker mer och mer sällan tillbaka till hemtrakter om det en finns några hemtrakter. Då kan man istället minnas på andra ställen.

Ja, men gravar flyttar man inte

Den skulle då vara mer lik en park och är mer anpassad för de boende, som inte behöver åka två mil för att besöka graven. Det går då också att ta med sig minnet om det skulle vara så att man flyttar.